

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

I skuggan av sommarens torra finns känslorna

– En studie om mjölkbönders upplevelser från sommarens torra
2018

In the shadow of summer's drought there is emotions

- Milk producers' experiences from the drought in the summer of 2018

Kristin Halvarsson

I skuggan av sommarens torka finns känslorna

- En studie om mjölkbönders upplevelser från sommarens torka 2018

In the shadow of summer's drought there is emotions

- Milk producers' experiences from the rough in the summer of 2018

Kristin Halvarsson

Handledare: Malin Beckman, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land

Examinator: Kjell, Hansen, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp

Nivå: Avancerad nivå, A1E

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0797

Kursansvarig institution: Institutionen för stad och land

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2020

Upphovsrätt: Samtliga bilder i arbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Torkan 2018, mjölkproducenter, coping-strategier, sociala relationer, känslomässig upplevelse.

Sammanfattning

Under sommaren 2018 utsattes Sverige för extremt väder i form av höga temperaturer och låga nederbörds mängder. Sämre tillväxt på beten och vallar, mindre spannmålsskördar och låga vattennivåer som orsakade foder- och vattenbrist blev direkta följder av den extremt varma och torra sommaren. Situationen som uppstod av torkan medförde att lantbrukare utsattes för en mycket påfrestande situation. I denna studie får läsaren ta del av några mjölkbönders berättelser från sommarens extremväder. Syftet med denna studie har varit att titta närmare på mjölkproducenters upplevelser, erfarenheter samt åtgärder som vidtogs för att klara sommarens torra och dess konsekvenser. Under vinter och vår 2019 intervjuades 12 mjölkbönder i Uppland.

Det finns flera aspekter av torkan 2018 dokumenterade, främst de ekonomiska och miljömässiga aspekterna. Däremot har forskning kring lantbrukares upplevelser under och efter torkan 2018 i Sverige varit knapphändig. Under sommaren fylldes media av rapporteringar från torkan och redan under hösten minskade uppdateringarna. Men för de drabbade lantbrukarna innebar sommaren konsekvenser som de får leva med under mycket lång tid framöver. I och med klimatförändringarna förväntas dessutom Sverige utsättas för fler extrema vädersituationer vilket gör detta ämne angeläget att studera.

Genom lantbrukarnas berättelser visar jag på skillnader i upplevelsen av torkan, att lantbrukarna påverkats olika mycket och att det finns faktorer som har påverkat deras upplevelser. Det råder oro för lantbrukets framtid och hur de på kort- och lång sikt skall klara av situationen med foder, vatten, investeringar och likviditet. Lantbrukare som tidigt tog tag i problemen, hade resurser att tillgå och som tidigare utsatts för försommartorka uppfattas varit bättre förberedda för sommarens torra och därmed blivit mindre drabbade. Oro och stress upplevdes av samtliga under sommaren på grund av torkans ihållighet, osissheten över när regnet skulle komma och att det var slitsamt att få ihop tillräckligt med foder. Med fokus på åtgärder, beskrivs hur lantbrukarna försökte lösa situationen med vatten- och foderbrist. Det mest framträdande för lantbrukarna, har varit de nära sociala relationerna, bestående av familj, vänner och andra lantbrukskollegor, som underlättat och gett arbetsglädje under sommaren. Vidare beskriver jag några av de positiva aspekter som lantbrukarna lyfter från torkan.

Nyckelord: Torkan 2018, mjölkproducenter, coping-strategier, sociala relationer, känslomässig upplevelse.

Abstract

The summer of 2018 was characterized by high temperature and comparatively low amounts of precipitation for many weeks. The drought that occurred resulted in a very stressful situation for the farmers. In this study, the reader gets to see some of the milk farmer's stories from the drought. The purpose of this study has been to describe the emotional experience associated with drought from the perspective of milk producers. During the autumn of 2019, 12 milk farmers were interviewed in Uppland. The starting point has been to take part of their experiences, measures and prospects.

There are several aspects of the drought of 2018 documented, mainly the economic and environmental aspects. However, research on farmers' experiences and emotional health, during and after the drought in 2018 in Sweden has been scant. During the summer, the media was filled with reposts from the drought, but already in the fall, the updates were reduced. But for the affected farmers the summer meant consequences that they have to live with for a long time. As climate change is expected, Sweden is exposed to more extreme weather situations; which makes this subject important to study.

The empirical material shows that the emotional of all interviewed farmers has been affected by the drought, but to a varying degree. Farmers, who were perceived to have been better prepared for the drought, were less affected. There is a strong concern about the future of agriculture and how they should cope with the situation with feed, water and the financial consequences in the short and long term. All farmers experienced the drought as demanding, because of it's persistence and the uncertainty over when the rain would come.

The study shows that the health of some farmers is still strained, half a year after the drought. There has not been time for recovery and now the door is open for a new growing season. From a positive angle, farmers have started that the close social relations, consisting of family, friends and other agricultural colleagues have facilitated and given job satisfaction during summer.

To cope with the drought, a number of different measures were implemented. The study shows that the main ones have been to obtain more areas to harvest feed. The farmers' stress and anxiety about the situation and the consequences have gone like a red thread through the statements. My wish with this study is to bring forward the farmers' feelings, as strongly as they emerged during the interviews.

Keywords: The drought 2018, milk producers, coping strategies, social relations, emotional experience.

Tack!

Tack för alla möten med inspirerande människor som velat dela med sig av sina berättelser. Alla samtal med er lantbrukare är det som varit min energikälla till detta arbete och jag är otroligt glad och tacksam för att jag fått träffa så många härliga människor. Trots att många av er fortfarande lever i sviterna av torkan är det en framtidstro och stark kämpaglöd som jag mött under mina besök. Ni har visat på stark sammanhållning bönder emellan och jag är stolt över att jag är en del av denna bondekår. Tack för er tid!

Malin, tack för ditt fantastiska arbete som fört arbetet framåt i rätt riktning. Med alla mina bollar i luften och tusen idéer har du ställt de rätta frågorna som fått mig tillbaka på banan igen. Min familj- som alltid finns där för mig. Tack, för att ni tålmodigt hjälper mig att möta mina drömmar, om det inte hade varit för er hade detta aldrig varit möjligt. Mina vänner- det viktigaste ni ger mig är glädje. Utan er stöttning och peppning till att fortsätta kämpa fastän jag inte orkar är jag evigt tacksam för.

Innehållsförteckning

Sammanfattning

1. Inledning	9
Torkan 2018	9
Syfte och frågeställningar	11
2 Metod	12
Intervjuer	12
Observationer	15
Litteraturstudie	16
Trovärdighet: reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	16
3 Teoretisk utgångspunkt och tidigare studier	19
En upplevd situation: katastrof och kris	19
Coping-strategier	20
Sociala relationer	21
Sårbarhet	21
Tidigare studier	22
4 Lantbrukarnas erfarenheter och upplevelser från torkan	25
Vill inte minnas men kan inte glömma	26
Kroppsliga tecken	31
En upplevt kris eller inte	33
Sårbarhet	36
5 Åtgärder	38
Brist på grovfoder och betesmark	38
Vattenbrist	41
Personliga egenskaper	43
Ekonomiska konsekvenser	44

6 Sociala relationer under torkan	47
Nära relationer: familj och vänner	47
Bättre sammanhållning	48
Rådgivare	50
Konflikter	52
7 Relationen till konsument	53
8 Slutord	56
Litteratur	60
Bilaga 1 Intervjuguide	64

1. Inledning

Torkan 2018

Denna studie har utvecklats med hjälp av empiri från utsatta lantbruksföretag och deras berättelser från sommarens torka. Lantbrukarnas stress och oro över situationen och följer av torkan har gått som en röd tråd genom berättelserna. Min önskan med denna studie är att få fram lantbrukarnas känslor och upplevelser som så starkt framkom under intervjuerna. Detta avsnitt syftar till att ge en introducerande översikt, en tillbakablick till sommarens torka som inträffade 2018. Därefter presenteras studiens syfte och frågeställningar.

Torksprickor i marken som uppkommit av värme och torka, spannmål som mognar för tidigt i värmen och det gröna gräset håller på att ta slut till djuren. Bonden slår den lilla återväxten som vallen ger. Strängarna är tunna, de går knappt att utskilja.

Naturen är vacker och den ger oss möjlighet att odla, och ha betesdjur som bidrar till ett öppet odlingslandskap med ökad biologisk mångfald. Lantbrukets förutsättningar för att odla är under ständig förändring. I takt med en ökad förekomst av extrema väderförhållanden möter jordbruket nya utmaningar (SMHI, 2018c). Sommaren 2018 med extrem värme och

låga nederbördsmängder fick stora följor för jordbruket, kortsiktiga som långsiktiga, och året 2018 är ett år vi sent kommer glömma (SMHI, 2018b). Efter en lång vinter och kort vår som fort växlade om till högsommarvärme med låga nederbördsmängder och med värmerekord som ersattes av varandra fick vi uppleva den varmaste julimånad som någonsin registrerats sedan 1722 i Uppsala (Ibid, 2018). Vädret uppskattades av många men som lantbrukare innebar det mer stress och oro för varje dag som gick utan regn. Stor del av sommaren präglades av svår torka, bränder, låga grundvattennivåer och för djurhållarna en ständig känsla av att det kommer bli svårt att få tag på foder och halm till humana priser.

Många har ställt sig frågan om sommarens extremväder beror på klimatförändringar? Det är enligt en rapport från IPCC, *Framing and context* (Allen et al. 2018) svårt att i dagsläget koppla enskilda väderfenomen som en direkt följd av klimatförändringar. Däremot tyder sommarens väder på vissa samband menar meteorologerna, men poängterar att sommarens väder måste studeras vidare (SMHI, 2018a). Torkan uppstod efter en lång period av ovanligt höga temperaturer och lite nederbördsmängder som orsakats av ett stillastående varmluftsläge över Sverige samt stora delar av Europa. Sommarens väder med sol, värme och lite nederbörd var ovanligt främst på grund av sin ihållighet karaktär, med flera varma veckor i följd. Den 8 augusti uppmättes den högsta temperaturen i Mariestad, Västergötland till 34,7 grader. Samtidigt som detta händer i Sverige är det extrem torka i vissa delar av Australien och USA samt kraftiga skyfall och översvämningar i andra delar av Australien, Japan och Rumänien, det var även extrem torka i resten av Europa under sommaren (SMHI, 2018b & Rummukainen, 2018).

Tidigare studier visar att klimatet i Sverige kommer att förändras och att vi kan förvänta oss fler extrema väderförhållande i framtiden (SMHI, 2018b & Allen et al. 2018). Klimatförändringens omfattning är fortfarande osäker, men i stora drag visar beräkningar på förändringar av nederbörd, temperaturer och vattentillgång. Detta kommer att påverka Sveriges förutsättningar att bedriva jordbruk och av den anledningen är det viktigt att vi tar lärdom från sommarens torka för att bättre anpassa oss och bli mer motståndskraftiga mot extremväder i framtiden.

Syfte och frågeställningar

Det extrema vädret under sommaren 2018 utgjorde en unik krissituation för landets lantbrukare som fick både kort- och långsiktiga konsekvenser. Den enskilda lantbrukaren utsattes för en mycket påfrestande situation som påverkade hela familjen. Syftet med denna studie är att ur mjölkproducenters perspektiv undersöka deras erfarenheter och upplevelser från sommarens torra samt titta närmare på vilka åtgärder som vidtogs för att klara konsekvenserna av torkan. Denna studie fokuserar främst på den omedelbara krisen och lantbrukarnas tankar om konsekvenser på längre sikt.

För att uppnå studiens syfte har fyra frågeställningar formulerats:

1. *Vilka är lantbrukarnas erfarenheter och upplevelser från torkan?*
2. *Vilka åtgärder vidtog lantbrukarna för att klara konsekvenserna av torkan?*
3. *Vilka sociala relationer har varit viktiga för lantbrukarna under torkan?*
4. *Vilka är de positiva aspekterna av torkan?*

2 Metod

För att uppnå syftet med att undersöka mjölkproducenters erfarenheter, upplevelser och åtgärder från sommarens torka 2018 har studien använt kvalitativa metoder. Huvudsakligen har materialet samlats in genom intervjuer, men även observationer då alla utom en intervju genomfördes på gårdarna. Intervjuerna var halvstrukturerade eftersom jag önskade få fram lantbrukarnas berättelser och känslor, i en samtalsliknande form. De teoretiska begrepp som används är i första hand relaterade till de erfarenheter, upplevelser och konsekvenser som en påfrestande situation kan ge upphov till. Studien har inhämtat litteratur från andra krissituationer i Sverige, främst från stormen Gudrun och branden i Västmanland, som på flera sätt liknar lantbrukarnas tork situationen. Där människor utsattes för en påfrestande situation med stor ovisshet, oro och rädsla för det okända. I detta kapitel redovisas allmänna och forskningsmässiga förutsättningar för studiens genomförande, undersökningsområde, urval, metoder samt mina erfarenheter som påverkade mitt val av uppsatsämne.

Intervjuer

Till insamlingen av studiens empiriska material används en halvstrukturerad intervjuform då jag önskade ett öppet och naturligt samtalsklimat där det fanns utrymme för lantbrukarna att berätta om vad de ansåg vara viktigt men samtidigt hålla oss till ämnet (Kaijser & Ölander, 2011). Fördelen med dessa intervjuer är att de ger informanterna större möjlighet att resonera fritt kring olika ämnesområden. Genom att låta dem berätta blir det lättare för mig att få inblick i deras tankar, erfarenheter och känslor. Det har handlat om de känslor som uppkom under torkan, att skapa en förståelse för hur lantbrukarna påverkades känslomässigt, samt lyfta erfarenheter från torkan. Den öppna intervjuformen möjliggör även att nya tankar väcks hos båda parter, intervjuaren och informanten. Under

samtalen med lantbrukarna utgick jag ifrån en intervjuguide (se bilaga 1) med frågor som utvecklats i förväg baserade på frågeställningarna. Intervjuguiden har även fungerat som en säkerhet att samla in likartat och jämförbart material från de olika informanterna.

Under fältarbetet har tolv lantbruksföretag tillfrågats om att delta i studien och totalt genomfördes intervjuer med åtta företag med sammanlagt tolv personer. Fyra av intervjuerna genomfördes enskilt, medan de resterande fyra genomfördes med två personer närvarande från samma hushåll. Fördelarna med att intervjua två personer samtidigt har varit många. Det öppnade upp till ett samtalsklimat där personliga upplevelser delades. De intervjuade upplevde det troligen som en trygghet att ha sin partner eller familjemedlem närvarande under intervjun. Under de intervjuerna där informanterna var fler än en person, var den största fördelen att informanterna resonerade med varandra och fyllde i varandras uttalanden. Alla intervjuer förutom två spelades in med hjälp av mobiltelefon och längden på samtalen varade mellan en och tre timmar. Vid fyra tillfällen gjordes rundvandring på gården som gjorde att mötet blev längre. En viktig aspekt vid genomförandet av intervjuer var att lantbrukarna skulle känna sig trygga och vara var i sin egen miljö. Lantbrukarna fick själva bestämma var intervjun skulle äga rum. En intervju kom att göras via telefon och resterande sju intervjuer genomfördes hemma hos informanterna vid deras köksbord.

De intervjuade lantbrukarna informerades om studiens syfte, min bakgrund och utbildning. Självt är jag en jordbrukardotter, uppväxt i Västergötlands jordbruksbygd, där min familj har plockat sten, odlat olika grödor och fött upp djur under hela min uppväxt. Detta har bidragit till en speciell känsla hos mig, en stark känsla för djur, natur samt ett ansvar att bevara jordbruksmarken, att bruka jorden på ett sätt som gynnar den biologiska mångfalden och som inte tär utan istället tar tillvara på jordens resurser. Min uppväxt har lett till ett växande intresse för jordbruk och för de sätt vi brukar jorden. Sedan ett och ett halvt år tillbaka har jag även fått möjlighet att bedriva mitt eget jordbruk på en mindre gård utanför Uppsala. Gården ligger inom samma område som denna studie har sin utgångspunkt, däremot skiljer sig produktionsinriktningen. En utav informanterna har jag tidigare haft kontakt med annars har jag ingen relation till övriga informanter. Det är med stor omsorg som jag bygger upp min gård och bara efter några månader på gården fick jag erfara torkan. Att inte känna

gården, bygden och bönder i området var kanske det mest utmanande för mig. Men också det som gjorde att jag tidigt fick utforska gårdens gränser och tvingade mig att söka hjälp av bygdens bönder. Genom att själv blivit drabbad och känt att det är något som saknas, att det finns något mer att berätta om torkan än de som lyfts i nyheter och tidningar har detta ämne intresserat mig då jag anser att människorna bakom jordbruket utgör en avgörande del för svenskt lantbruk, nu och i framtiden. Min erfarenhet medför att jag har möjlighet att förstå och lättare sätta mig in i mina informanternas situation, deras erfarenheter och upplevelser som på fler sätt liknar mina. Detta har varit en grundförutsättning för hela studien, då det gjort det lättare att småprata med lantbrukarna jag mött. Det kan innebära att mina personliga erfarenheter får betydelse för hur materialet tolkats. Detta har medvetet funnits med i tankarna och i största mån har metoder och begrepp används stringent, för att vara transparent och tydligt i mina tolkningar av materialet.

Efter presentationen fick lantbrukarna själva berätta övergripande om sin gårds produktion, inriktning, storlek och sysselsättning. Därefter togs utgångspunkt i torkan, och att med hjälp av liknelser få tillbaka minnen av sommaren. Syftet med intervjuerna var att få beskrivningar av den intervjuades livsvärld, det vill säga hur just denna människa upplevt sig själv och sin vardagsvärld under torkan (Husserl, 1962). Flera av informanterna uttryckte att de glömt hur det var och kändes. Ingen ville egentligen minnas den förskräckliga sommaren. Mina frågor för att minns var bland annat; Hur såg betena ut under sommaren? När ni insåg att det skulle bli torrt och svårt att få tag på foder: vad var det första ni gjorde? Hur kändes det under sommaren? Att ta som utgångspunkt i en händelse, som både den intervjuade lantbrukaren och intervjuaren har gemensamt, gav en naturlig startpunkt, varifrån samtalen oftast flöt på av sig självt. Jag tog även hjälp av den materiella omgivningen, till exempel när vi passerade beten fick de möjlighet att berätta om hur de såg ut under sommaren. Det var även flera lantbrukare som visade bilder från sommaren, vilket förstärkte känslan och gjorde det lättare för lantbrukarna att minnas. Det har funnits en viss variation mellan informanterna. En del har varit väldigt öppna och haft lätt att förmedla en känsla. Andra har varit mer tillbakadragna och har haft svårt att sätta ord på sina känslor. Här har det även funnits en skillnad mellan män och kvinnor. Kvinnorna har haft det enklare att tala om känslor och de påfrestningar som påverkat familjen medan män lättare har velat berätta om vilka åtgärder som genomfördes och hur man kan tänka inför framtida utmaningar.

Observationer

Det har varit en fördel att använda observationer i kombination med intervjuer (Kaijser & Öhlander, 2011). Genom intervjuer har jag fått lyssna och ta del av människors berättelser från torkan, och hur de uttryckt sig kroppsligt, med ansiktsuttryck och i sina rörelsemönster. Genom att besöka gårdarna fick jag möjlighet att få ett perspektiv på studien. Jag såg olika mönster, samband och skillnader i deras uttryck. Till exempel fick jag syn på olika tecken på trötthet, nedstämdhet samt positiv framåtanda. Observationerna har varit viktiga i min analys, för en djupare förståelse och möjlighet att utforska fältet genom att se, höra och beröra allt runt omkring, vilket är en viktig del i observationsmetoden. Dessa kunskaper hade varit svårt att få på annat sätt. Med enbart intervjuer som metod hade det varit svårt att undersöka mjölkproducenternas upplevda känslor. Även om intervjuerna i denna studie är mer framträdande i analysen än observationerna står alltså observationerna för en viktig del av det arbete bakom det färdiga resultatet.

För att kunna vara så närvarande som möjligt under observationerna gjordes kortfattade anteckningar som i efterhand renskrivits. Att hinna skriva ner alla intryck under en observation vore orimligt, därför har jag varit noggrann med att renskriva och bearbeta så snart som möjligt efter avslutad observation. Efter intervjuerna har jag åkt någon kilometer från gården, stannat bilen och samlat mina tankar och funderingar och börjat skriva ner på papper. Jag har inte velat vänta för länge utan fånga känslor och tankar direkt efter samtalen. Stor del utav studiens resultat består av hur människors upplevelser tolkas.

Kontakt och urval

För att komma i kontakt med lantbrukare i området tillfrågades Lantbrukarnas Riksförbund, LRF Mälardalen, som förmedlade kontakt med lantbrukare med erfarenhet utav torkan 2018. Studien har dels en geografisk avgränsning till Uppland och dels en produktionsavgränsning till mjölkproducenter mellan 25-150 mjölkande kor. Detta för att undersöka hur lantbrukare med betesdjur och vallproduktion påverkats av torkan. Till en början var avgränsningen mellan 100-150 mjölkande kor men jag fick inte tag på tillräckligt med informanter inom den avgränsningen som ville ställa upp. LRF hade inte möjlighet att delge namnen på så många lantbrukare som efterfrågades, utan de valde offentliga personer med

förtroendeuppdrag inom LRF och Arla och som aktivt deltar i olika debatter i media. Därför frågade jag vid de första intervjuerna om de visste andra lantbrukare som de trodde skulle vilja vara intresserade av att ställa upp på en intervju. På så sätt fick jag ihop fler informanter till studien och fick bredda mitt urval. Enligt jordbruksverkets statistiska databas över mjölkproducenter i Uppland uppges totalt 119 stycken lantbruksföretag med inriktning mjölkproduktion under 2018 (Jordbruksverket, 2018).

Litteraturstudie

En del i processen har varit att genomföra en litteraturstudie där jag tagit del av tidigare forskning och relevanta begrepp och teorier till min studie. Detta, i syfte att få en bättre förståelse av mitt egna material. I början tittade jag främst på tidigare studier av torka från andra länder, framför allt USA och Australien. Senare kom jag att titta på andra studier, från Sverige, om erfarenheter av krissituationer.

Trovärdighet: reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Studien beskriver lantbrukarnas erfarenheter, upplevelser och känslor från den varma och nederbördsfattiga sommaren 2018 i Uppland. Slutsatserna grundar sig på berättelserna från lantbrukarna under 2018/2019. För att skydda studiens informanternas integritet har studien valt att anonymisera och därför fingerat namnen på samtliga informanter. Jag har valt att inte ge någon detaljerad information om mina informanternas bakgrund, gård eller dess placering, eftersom antalet mjölkproducenter i Uppland är begränsade.

Reliabilitet och validitet är två viktiga kvalitetskriterier i en vetenskaplig studie som används för att mäta trovärdigheten (Kvale & Brinkmann, 2014). Reliabilitet handlar om tillförlitligheten i studien, det vill säga, kan resultatet bli detsamma vid en upprepade undersökning. Detta är svårt vid en kvalitativ studie eftersom berättelserna har skapats utifrån en specifik kontext, plats och tidpunkt. Därför bör försiktighet iaktas i att överföra denna kunskap till en annan kontext. Däremot kan resultatet ifrån denna studie visa på likande mönster med liknande kontext. För att uppnå reliabilitet i studien har jag gått tillbaka till såväl mitt syfte som mina frågeställningar så att jag studerat det som studien ämnat att studera. Syftet med studien har varit att återberätta mina informanternas erfarenheter

och känslor utifrån deras unika berättelser, förutsättningar och gårdar (Bergström & Boréus, 2011). De kan dock anses vara någorlunda representativa för lantbrukare i Mellansverige. Validitet handlar om giltighet, och att studien använder sig av relevanta metoder och teorier utifrån syfte och frågeställningar (Kvale & Brinkmann, 2014). För att uppnå validitet i studien har intervjumaterialet kompletterats med en diskussion i relation till tidigare forskning inom liknande område.

Denna studie om mjölkbönders erfarenheter, upplevelser och åtgärder av torkan 2018, har utgått från etisk hänsyn. Berättelser är personliga och väckte starka känslor och har krävt viss försiktighet i undersökandet av detta, som påverkat människor i så pass stor utsträckning som torkan gjort och fortfarande gör. För många har stora delar av inkomsten gått förlorad i samband med torkan, och det har varit arbetskrävande och orsakat stress och oro. Torkan har för många tagit tid att hantera, psykiskt såväl som fysiskt, mer arbetskrävande och för många är konsekvenserna inte över än. Detta har funnits i mitt medvetande under samtalen med lantbrukarna. De allra flesta har varit mycket öppna och haft en vilja att berätta om sina upplevelser och erfarenheter av torkan. Några av lantbrukarna har dock avstått från att delta i studien, då de har förklarat att de helt enkelt inte orkat, då sommarens påfrestningar varit för stora.

De som trots allt valt att delta i denna studie framhåller att deras motivation till att delta är att detta perspektiv, lantbrukarnas erfarenheter, upplevelser och känslor, inte har synliggjorts så mycket innan. De känner oro för sina kollegor och hoppas på att det kan finnas hjälp för dem. Tankarna inför framtiden innebär också en viss oro och lantbrukarna uttrycker att ansvarat för deras framtid i högsta grad ligger på dem själva och att de behöver hjälpas åt, kollegor emellan, i att vara lyhörda och våga fråga hur kollegan mår. Lantbrukarna ser att det är flera som tvingas läggas ner, på grund av ekonomiska oroligheter och många är trötta efter säsongen. Detta gör att de vill synliggöra sina erfarenheter genom att delta i denna studie.

Ytterligare en aspekt som påverkat resultatet positivt och negativt är tidsspannet efter den mest intensiva torrperioden under sommaren. När jag genomförde intervjuerna hade det gått några månader, snön låg på marken och jordbruket befann sig i lågsäsong. Den påtagliga känslan av sommaren hade lagt sig och informanterna hade fått distans till händelsen.

Men trots det har minnena, ovissheten om framtiden och påfrestningarna satt djupa spår. Den påtagliga känslan av torkan under sommaren har lagt sig och lantbrukarna hade förmodligen lättare att berätta om både positiva och negativa aspekter av torkan och reflektera för att ge en mer rättvis bild av situationen. Konsekvenserna var dock fortfarande verkliga, och de hade inte haft mycket tid till att reflektera eller återhämtning.

Det inledande analytiska arbetet genomfördes i samband med observationerna och under intervjuerna. Min fältdagbok har följt mig överallt under arbetet där jag noterat mina tolkningar och intryck av en person eller händelse för att kunna koppla ihop ord och känsla. Målet har varit att den som läser ska få samma känsla som intervjuaren upplevt (Kaijser & Ölander, 2011). Resorna fram och tillbaka till lantbrukarna har haft stor betydelse och gett mig tid till att reflektera och analysera.

”Resan i sig, själva förflyttningen, skapar nya utblickar, från nya utsiktspunkter, som ger upphov till nya tankar och idéer. Sådana föds sällan under stillasittande tänkande” (Gustavsson, 2014 s.36).

I början lades mycket tid på att transkribera intervjuer. Vid upprepade tillfällen läste jag igenom anteckningar och lyssnade på intervjubandningarna. I bearbetningen har jag bibehållit vad Sandberg benämner *nonverbala uttryck*, som till exempel suckar, längre pauser, röstförändringar och blickar (Sandberg, 2016). Under genomgången har helheten varit viktig istället för de specifika delarna eller orden, och jag har försökt förstå sammanhanget och mening bakom orden.

Men denna studie vill jag uppnå en större förståelse för hur lantbrukarna upplevt och hanterat sommarens torka. Tanken är att lyfta detta perspektiv och att detta ska vara användbart vid framtida arbeten för oförutsägbara händelser och ta lärdom om hur vi kan hantera dessa situationer och vad som lantbrukarna anser är betydelsefullt.

3 Teoretiska utgångspunkter och tidigare studier

Studien har utgått ifrån lantbrukarnas perspektiv och berättelser med fokus på deras erfarenheter, upplevelser och känslor utifrån deras verklighet. Nedan följer ett antal begrepp som är centrala för den vidare tolkningen och förståelsen av det empiriska materialet: en upplevd situation: katastrof och kris, coping, sociala relationer och sårbarhet.

En upplevd situation: katastrof och kris

För att försöka förstå hur torkan känslomässigt har påverkat mina informanter använder jag begreppen *katastrof* och *kris*. Definitioner av ordet katastrof är åtskilliga och i denna studie används en definition från Nauckhoff (1992) som definierar katastrof utifrån en yttre händelse som orsakat mental påfrestning. Nauckhoff menar att upplevelsen av en händelse är individuell och helt avgörande för om det är en katastrof eller inte. Om individen uppfattar händelsen som en katastrof kan det leda till en psykisk kris. Det är inte händelsen i sig, utan hur händelsen uppfattas som är avgörande för individens reaktioner och känslor. Kris innebär enligt Nauckhoff (1992) det psykiska tillståndet en människa befinner sig i som följd av en yttre händelse. Krisen är individens inre effekt av det psykiska tryck som uppstår vid till exempel en översvämning eller attack. Ullberg & Becker (2016) menar att känslor har en central mening i upplevelsen av en katastrof. Katastrofer är ofta omskakande händelser som skapar rädsla och oro. Katastrofer kan vara akuta och långsamma; jordbävning och tsunami är exempel på akuta katastrofer som får direkta konsekvenser medan långsamma katastrofer innebär nya typer av sårbarhet. Torka är ett naturfenomen som människan har svårt att skydda sig mot och som påverkar hela befolkningen, däremot finns det en del grupper som är mer sårbara än andra. Det finns ett stort antal definitioner av begreppen

katastrof och kris och beror ofta på i vilken kontext som begreppet används. Ofta förknippas kris och katastrof med större samhällskriser, terroristattacker, politiska oroligheter eller större naturkatastrofer. Många gånger användes begreppen i situationer som drabbat många människor eller stora delar av samhället. I denna studie används kris och katastrof på individnivå, hur människor upplever torkan, som en katastrof, kris eller inte i sin privata sfär. Begreppen har därför används som hjälpmedel för att lättare förstå hur mina informanter har upplevt torkan och deras situation under torkan.

Coping-strategier

För att titta närmare på hur mina informanter hanterade konsekvenserna från torkan eller deras beteende när de skulle ta tag i problemen som uppkom av torkan, använder jag huvudsakligen begreppet "*coping*". Coping eller coping-strategier används ofta som en benämning för den strategi eller handlingsalternativ som används för att hantera olika problem, stressfyllda eller känslomässiga situationer (Lennquist, 2002). Det finns olika strategier och i denna studie är probleminriktad och emotionellt inriktad coping appliceringsbara (Lazarus & Folkmans, 1984). Den probleminriktade strategin är mål orienterad, försöker på ett effektivt sätt att samla information, fatta beslut, planera och lösa problemen. Denna strategi används ofta av människor som anser sig själva ha möjlighet att hindra problemen. Det handlar således även om acceptans, att det inte går att förändra hur jobbigt det än må vara. Med det emotionellt inriktade strategin försöker människor istället att dämpa känslor. En strategi som ofta används när det är händelser som inte kan förändras. En del intalar sig att det finns saker som kunde varit värre. Vilken strategi som används skiljer sig mellan individer och beror på individens personlighet. Det handlar mycket om hur individen uppfattar situationen, tolkar problemen och konsekvenser. Lennquist (2002) förklarar dessutom att individens egen vilja och tidigare erfarenheter påverkar hur individen hanterar situationen. Även hur hotet uppfattas av individen och hur individen lärt sig att hantera hot påverkar hur hen hanterar situationen.

I denna studie används coping-strategier som ett begrepp för att illustrera skillnader och likheter i sättet som lantbrukarna hanterade sommarens torka. Jag tittar närmare på vilka faktorer som kan ha påverkat hur och varför lantbrukarna hanterade situationen olika. Samt om det finns några

samband mellan handlingsalternativen och den känslomässiga upplevelsen av torkan.

Sociala relationer

Tidigt i arbetet uppmärksammades att *sociala relationer* haft betydelse för lantbrukarna och påverkat deras upplevelse under och efter sommaren. Att ha någon som lyssnar, som hjälpt till under torkan har påverkat deras upplevelse positivt. Ullberg & Becker (2016) beskriver vikten av sociala nätverk i form av familj, vänner, grannar och arbetskamrater under och efter en katastrof. Det emotionella stödet i form av omtanke, uppmuntran, tröst, och förståelse för de drabbades situation är viktiga under påfrestande situationer. Människor klarar sig bättre i grupp och kan hjälpa varandra genom tuffa tider. Det sociala stödet är ett av det mest betydelsefulla elementet i en människas liv beskriver Larsson (1994). Författaren fortsätter med att beskriva att det sociala stödet kan minska effekterna av katastrofen och förbättra människans välbefinnande och påverka människors hälsa positivt. Socialt stöd tillgodoser viktiga mänskliga behov som exempelvis trygghet och tillhörighet. Sociala relationer vid traumatiska upplevelser beskrivs som livsviktiga och kan mildra känslor av rädsla och ensamhet (Herman, 1998 & Bergen, 2004). Det är framförallt kamrater och familj som lantbrukarna nämner har påverkat deras upplevelser av torkan. Det jag gör är inte att beskriva lantbrukarnas sociala relationer, utan jag är intresserad att se hur deras relationer har påverkat upplevelsen under torkan och om det kan ha påverkat deras upplevelse.

Sårbarhet

Lantbrukarna i denna studie har hanterat och upplevt sommarens torka på olika sätt. Mitt intresse har varit att försöka förstå vad som påverkat att en del har drabbats hårdare än andra. *Social sårbarhet* är ett begrepp som används för att förstå hur lantbrukarnas egenskaper, förutsättningar och kapacitet att förutse, klara av, stå emot och återhämta sig efter torkan, påverkar deras situation och upplevelse av kris (Ullberg & Becker, 2016). Det är inte naturfenomenet i sig eller samhällets sårbarhet som varit mitt fokus utan sårbarhet på individnivå. Kriser innebär upplevelser av övergivenhet och kaos som kan sätta spår för livet hos människor, i samband med att extremväder uppges öka är detta högst angeläget att försöka förstå och på sikt försöka hantera och förmildra. Extrem trötthet,

stress och oro är reaktioner på sommarens torka som kan relateras till lantbrukarna i denna studie. Begreppet sårbarhet används för att försöka förstå hur olika människors förutsättningar, med olika resurser och egenskaper, påverkar upplevelsen, och vad som gör att de uppfattar, hanterar och agerar olika vid en extraordinär händelse.

Tidigare studier

Torkan som inträffade under sommaren 2018 är på flera sätt ett nytt väderfenomen för Sveriges lantbrukare eftersom vi är förhållandevis förskonade från ihållande värme och torka. Detta medför att det finns ett begränsat antal studier om torka i Sverige och framförallt studier som berör den känslomässiga upplevelsen av situationen. Även om torkan 2018 i sig inte anses som en naturkatastrof på grund av dess omfattning har den fått stora konsekvenser för individuella lantbrukare. Därför tittade jag i början på studier utanför Sveriges gränser, från bland annat Australien och USA, där torka är ett mer vanligt förekommande fenomen. Efter en del läsning fann jag det dock svårt att applicera detta på min studie eftersom skillnaderna är för stora. Den främsta anledningen är långa avstånd mellan gårdarna som försvårar deras möjlighet till sociala relationer, samarbeten med mera. Därför valde jag att istället titta på studier genomförda i Sverige och från andra krissituationer. Då fann jag istället studier från stormen Gudrun, 2005 och branden i Västmanland, 2014 som betydelsefulla.

Studien *Sex skogsägares upplevelser av stormen Gudrun* av Jonsson och Nilsson från 2007 har varit mycket användbar då den likt denna studie fokuserar på informanternas upplevelser och erfarenheterna från skogsägarnas perspektiv. Studien visar bland annat på en starkare känsla av samhörighet med andra drabbade skogsägare än innan stormen. (Jonsson & Nilsson, 2007). Studien har på många sätt varit användbar i min studie, främst för att den också tar sin utgångspunkt i de drabbade människorna. Framförallt har jag tagit del av deras resonemang rörande samhörighet och om skogsägarnas starka oro och ovisshet, under och efter stormen som på många sätt liknar min studie.

Denna studie har även hämtat inspiration från Johannesson & Östers (2015) studie *Erfarenheter, reaktioner och samhällets stöd efter skogsbranden i Västmanland 2014, en uppföljning av drabbade*. Det är en

studie som tar sin utgångspunkt på individnivå och undersöker vilka faktorer som påverkar den enskilda individen i samband med en katastrof. Bland annat presenteras deras erfarenheter av skogsbranden och hur och i vilken utsträckning som skogsbranden har påverkan på den psykiska hälsan. Ovissheten över om ens hus brunnit ner eller om någon kommit till skada kan jämföras med min studie angående ovissheten över när regnet skulle komma, och i vilken utsträckning torkan skulle ge negativa konsekvenser, som t.ex. nödslakt av djur. Johannesson och Östers studie tar även upp viktiga källor för stöd och vilka som haft mest betydelse för människorna i studien. Deras studie visar att det nära sociala nätverket bestående av familj och vänner är viktigt. De nämner även stöd från LRF, länsstyrelsen och skogsstyrelsen som viktiga.

Sedan tidigare är det känt att en lantbrukares hälsa påverkas såväl fysiskt som psykiskt av det dagliga arbetet på gården. Arbeta på gården innebär ofta långa arbetsdagar, speciellt för mjölkbonden. Både Emanuelsson (2010) i sin studie: *Stresshantering för lantbrukare – en informationsskrift* och Kolstrup (2014) *Lantbrukares psykosociala arbetsvillkor, psykiska hälsa och stress i ett svenskt och internationellt perspektiv-kunskapssammanställning* tar upp viktiga aspekter av det dagliga arbetet på gården men även under katastrofsituationer. Kolstrup (2014) tar upp situationer i såväl Sverige som utomlands. I studien presenteras ett samband mellan lantbruksyrket och ohälsa, stress, utbrändhet. Psykisk ohälsa och stress kommer från en rad olika orsaker t.ex. väderförhållande, ensamarbete och ekonomiska problem. Pressen som jordbruket kan medföra kan medföra sömnsvårigheter, psykosomatiska sjukdomar, ökad olycksfallsfrekvens och i värsta fall självmord. Denna studie har varit väldigt betydelsefull för att förstå olika faktorer i jordbruket som påverkar lantbrukarnas upplevelser.

Stress påverkar människan på en mängd olika sätt och kan leda till ohälsa Emanuelsson (2010) beskriver att jordbruket ger en miljö som ofta förknippas med stora risker för olycksfall och ohälsa. Stressupplevelser är i högsta grad individuella. Människor reagerar väldigt olika på en och samma händelse. Reaktionerna kan också variera från ett tillfälle till ett annat. Orsakerna till stress är varierande och kan delas in i olika grupper. Den fysiska miljön är ofta svår att påverka och kommer från till exempel översvämningar, torka, stormar och eldsvådor. De sociala faktorerna innefattar relationer till andra människor och är en av de vanligaste

orsakerna till stress. Emanuelsson (2010) beskriver att en del faktorer är annorlunda för jordbruket än för andra yrkesgrupper. Främst på grund av att familjen bor på gården, och inte kommer ifrån jobbet på samma sätt som andra yrkesgrupper. Mycket arbetskrävande säsonger och utsatt ekonomi. Lantbrukare är i högsta grad mer utsatta än andra grupper även fast yrket ofta förknippas med en lugn och harmonisk miljö. Utvecklingen för lantbruksföretag med färre och större företag uppges vara en av orsakerna till ökad stress, större ekonomiskt ansvar och risktagande. Dessa aspekter, som Emanuelsson lyfter är högst aktuella i min studie eftersom det på så många sätt går att relatera till situationen som mina informanter upplevt situationen under sommaren.

4 Lantbrukarnas erfarenheter och upplevelser från torkan

För lantbrukarna som drabbats av torkan var förlusterna många gånger stora. För samtliga förändrades förutsättningarna för både arbete och fritid drastiskt under sommar och höst. Detta kapitel skall handla om upplevelser i samband med sommaren 2018 års värme och torka, som beskrivits under intervjuerna med lantbrukarna. Det är framförallt känslorna och erfarenheterna som kommit under sommaren som jag försöker fånga.

De intervjuade lantbrukarna i denna studie har en nära relation till jord och natur, deras jordbruk spelar en central roll i deras vardag. Gårdarna har ofta gått i arv under flera generationer och familjemedlemmar har över lång tid brukat jorden tillsammans och de känner stark samhörighet med gården. För deras del har sommarens konsekvenser av torkan varit påtagliga, inte minst känslomässigt. Den oro och maktlöshet som lantbrukarna kände under och efter sommaren skall inte förringas.

Då våren och värmen kommer är det mycket som ska hinnas med i jordbruket, en rolig och hektisk tid för lantbrukarna närmar sig. Så fort tjälen släpper är det dags att låta nya frön gro tillsammans med förväntan om en god skörd. Fälten fylls av ivriga lantbrukare med sina traktorer och bakomliggande redskap. Det är en tid som inrymmer stor förväntan på sommaren och den framtida skörden. Vårbruket är en av lantbrukarens mest intensiva period under året med långa arbetsdagar. På åkern kan man skåda lantbrukarna sitta på huk för att titta på grödans uppkomst, de undersöker sådjup och om fröna får tillräckligt med fukt för att börja gro. Djuren släpps ut på bete och tranor som dansar visar tydliga tecken på vår. Varma vårvindar sveper över ett grönskande landskap av nyutslagna

knoppar, hundra nyanser av grönt och blommande vägkanter av vitsippa, tussilago, krokus och andra ängsarter. Vårbruket följs tätt av första vallskörden som för mjölkbönder är extra viktigt, eftersom den ofta är av bäst näringsvärde.

Värmen i majmånad 2018 fick naturen att explodera. Det gick från kyla till högsommar direkt och ett ihållande väder med höga temperaturer och lite nederbörd som fick marken på fälten att bli torr och hård som betong. Sprickorna i marken blev större för varje dag som gick och det skulle krävas stora mängder nederbörd för att kompensera den långvariga torkan under maj för att ge grödorna förutsättningar till att växa. På fält och längs grusvägar yr dammet efter maskinerna. Solljuset är starkt, nästan bländande och temperaturen stiger i traktorhytten där lantbrukarna pustar av värmen. Kaffet och den svettiga ostmackan smakar som allra bäst i eftermiddagssolen, att få komma ur traktorn, röra på benen och kanske tvätta ansiktet i ett närliggande vattendrag.

Vill inte minnas men kan inte glömma

När jag först frågar om torkan är det vacklande och ganska diffusa svar som lantbrukarna ger. Frågor angående upplevelser och känslor vill de först inte svara på. Det behövs en stund tillsammans för att skapa en relation som gör att vi kan komma närmare ämnet. Att ha gått igenom en svår upplevelse kan tendera ibland att göra att man undviker de obehagliga känslorna som situationen medfört. Ofta skojades det friskt kring köksborden, lantbrukarna berättade skojiga berättelser men oftast lyste oron igenom. Kanske var det deras skydd, att försöka tränga bort det smärtsamma, som ett försvar mot smärtan att istället försöka skoja bort det.

Många av lantbrukarna minns sommaren som i en dvala, om de minns, för många vill inte minnas sommaren som utsatte dem för en sådan jobbig och stressfull situation. Torkan var för många oväntad. Lantbrukarna hade svårt att bedöma vad som skulle hända. Lantbrukare har uttryckt att de inte såg detta komma, att tampas med väder och natur är något som de ständigt får göra men inte alls på samma nivå som under sommaren 2018. De har fått uppleva någonting unikt, något nytt för första gången, det är både någonting fint och någonting jobbigt. Under alla de år som

lantbrukare har de varit med om mycket, både med och motgångar. Lantbrukarna nämner bland annat skadeangrepp, ladugård som brunnit och smittor hos djuren för att nämna några. Däremot beskrivs sommaren 2018 som någonting annorlunda, något som ibland känns svår att beskriva. För en del upplevde de sommaren som i en bubbla, och de har svårt att reflektera över sommaren, allt bara gick av farten och allt runt omkring var liksom en dimma. Det kan möjligen vara en kombination av flera faktorer som gör denna upplevelse unik. Det ihållande väder som orsakade stor foderbrist över hela landet samt stora delar av Europa, oro över framtiden, lantbrukarnas ekonomi samt deras kraft att tillsammans hjälpas åt, gjorde att de tillsammans formade en helt ny situation. Lantbrukarnas kraft tillsammans är det fina ifrån sommaren, något som flera är stolta över att berätta om.

När jag först frågar Sofia om när hon först upplevde torkan berättar hon att hon inte riktigt kommer ihåg, att det är så lätt att glömma. *“Det var torrt redan från början, vi är vana vid försommartorka och brukar få ta första skörden utan att de kommit speciellt mycket regn men efter första vallskörden såg man att de började bränna ner och där någonstans kände man att det borde komma regn. Men så kom midsommar. Äntligen midsommar, då kan man lita på att de kommer regn, 12 mm fick vi”*.

Sofia var inte ensam om att inte komma ihåg sommaren och för att hjälpa lantbrukarna försökte jag med hjälp av bilder och liknelser tillsammans komma tillbaka till sommaren och tillbaka till känslan. En bild från sommaren med nedbrända beten och fyllda foderhäckar hjälpte en del av lantbrukare att minnas tillbaka. När Ullberg & Becker (2016) skriver om hur vi påverkas efter en kris är det just detta, att en situation eller händelse där människor upplever något hemskt, något som väcker starka känslor av rädsla eller oro kan medföra att de försöker undvika det som påminner om händelsen och de försöker förtränga det som hänt. Att lantbrukarna inte vill minnas sommaren beror troligtvis på att de inte vill bli påmind. Det är obehagligt att bli påmind om sommaren, som var så mödosam. Många är glada bara av att de tagit sig igenom sommaren. Maria beskrev sommaren med *“en känsla av ständigt magont som inte ville gå över”*.

För en del var det mer naturligt att berätta om sommaren. När deras liv hade återgått till de normala, och möjligen distanserat sig till händelsen,

var det lättare att berätta och det kändes inte lika ansträngt att prata. Upplevelserna har för lantbrukarna varit olika. De lantbrukare som mer kommit tillbaka till det normala igen verkar ha större framåtanda och motivation till jordbruket. De hade lättare att berätta om erfarenheter och positiva aspekter av sommaren än de lantbrukare som fortfarande var i följderna av torkan. Thomas berättar att *”om man klarat av denna sommar, har man blivit starkare och kommer klara det mesta i framtiden”*. Thomas är en av de lantbrukarna som tidigt tog tag i problemen från torkan, hade goda resurser på gården och ett stort kontaktnät av kollegor som varit till hjälp under sommaren och gjort att dem påverkats mindre negativt.

När det oväntade händer: oro, maktlöshet och frustration

”Vi har aldrig tidigare varit med om detta. Det kändes oroande. Det enda man gick runt och tänkte på var hur man ska få tag på foder. Det gnagde i huvudet hela tiden” Karin.

Ingen av lantbrukarna såg detta komma och samtliga lantbrukare beskriver att oros känslan byggts upp under sommaren. Den främsta anledningen till oro kom från att växtligheten avtog, betena slutade växa och solen fortsatte skina. Efter första skörden var det många som fått in mellan 30-50% av normal skörd. Detta orsakade stor brist på grovfoder, över stora delar av Sverige och även Europa (LRF, 2018). Detta gör denna händelse unik, att så många lantbrukare drabbas på samma gång. I vanliga fall kanske det är ett område i Sverige som drabbas hårt och då kan resterande län hjälpa till med överskottet av foder, men under denna sommar var det många lantbrukare långt över Sveriges gränser som också blev drabbade, vilket medförde att det var svårt att kompensera upp förlusten från andra håll. Dock kunde en del foder köpas in från bland annat Polen.

Februarivädret visar sig från sin bästa sida med sol, klarblåhimmel och kyligt i luften. Efter en timmes bilresa har jag kommit fram till Anders och hans gård som ligger i en skogsdunge. Han möter mig på gårdsplanen efter att ha varit ute i ladugården och tittat till en ko som snart ska kalva. Det är svårt att föreställa sig sommarens hetta och värme, en dag som

denna när vinden är kall och det fortfarande ligger snö kvar på backen. När vi gemensamt går mot huset, passerar vi förbi en betesfålla, och vi stannar och ställer oss bredvid varandra med blicken över betet. Jag ber Anders att försöka beskriva hur betet såg ut under sommaren. Han kliar sig lite på hakan och ruskar lätt på huvudet. *"Alltså, marken var torr, snustorr. Det fanns liksom inget liv i gräset. Betena var nedbrända, mycket av detta framför oss var gult. Det kändes nästan som att man var utomlands"*. Anders fortsätter att berätta om hur han försökte lösa beten provisoriskt i början, att han hela tiden trodde att situationen skulle räta upp sig. Han trodde aldrig att det skulle gå så långt innan regnet kom. Det var någonting som han aldrig tidigare upplevt som lantbrukare. Anders fortsätter berätta att *"Betena var så pass nedbrända att jag var orolig över att de aldrig skulle börja växa igen"*. Han skrattar och fortsätter *"Marken var så torr att jag var rädd att djuren skulle trampa snett i sprickorna"*. Från att vara lite sammanbiten med lågt tonläge ändrar Anders ansiktsuttryck och blir istället energisk och entusiastisk, vänder sig mot mig och pekar med hela handen mot betet. Det häftiga var, sa han *"att när regnet kom, då liksom exploderade naturen på nytt, även fast det var sensommar fick liksom allt det nedbrända och torra liv igen och började frodas. De tycker jag var häftigt"*.

Något av det jobbigaste var att se djuren. Sofia berättar att *"Det var varmt för djuren, flugor och insekter var på dem hela tiden. Det var varmt både ute och i stallarna, och som djurägare var det jobbigt att se"*.

Lantbrukarna har daglig kontakt och tillsyn av sina djur och märker fort när någonting inte stämmer. Djuren var mer trötta och del hängiga. De var ofta ute på betena på nätterna när den värsta värmen hade lagt sig. Klimatet i ladugårdarna var sämre och Sofia berättar att det inte var så mycket de kunde göra. Sofia bär ansvaret över att titta till djuren på beten och under sommaren märkte hon att en del av djuren sakta började tappa i vikt och att mjölkproduktionen kraftigt gick ner. Efter några intensiva dagar med veterinär kom beskedet att de drabbats av *babesios* eller "sommarsjuka". Tyvärr förlorade Sofias gård flera djur under sommaren, och detta tillsammans med stress över foder och ekonomi gjorde att allt kändes övermäktigt för henne och hennes familj. Sofia berättar att hon frågat sig själv: *"Hur mycket ska man klara av egentligen? Vi är ju bara människor"*. Under en period fick vi jobba dag och natt för att få allt att gå ihop.

Lantbrukare beskrev att ovissheten över när regnet skulle komma tog sig uttryck i frustration och maktlöshet. Frustrationen ökade i takt med regnets frånvaro och ju längre tiden gick tvingades de inse att de inte kunde styra över vädret utan var tvungna att acceptera situationen och arbeta utifrån nya förutsättningar. För många var vädret och verkligheten de befann sig i svårt att förstå. Ingen kunde ana att värmen skulle bli så ihållande och att det inte skulle komma någon nederbörd på så lång period, något som kändes överkligt och något som händer utomlands men inte här i Sverige. Detta är något som Karasaek (1979) studie beskriver att stress kan uppstå i samband med att vi inte har kontroll över en situation. För många av lantbrukarna som brukat jorden i flera generationer var denna torka någonting helt nytt. På väderrapporterna syntes ofta regn, vilket fick upp hoppet hos lantbrukarna men oftast så sköts regnet fram och solen fortsatte istället skina.

Lantbrukarna uppfattade torkan vid olika tidpunkter och för många var det svårt att veta hur de skulle hantera situationen. Sommarens torka och värme har för lantbrukarna inneburit en ny situation. I början av sommaren gick lantbrukarna i tankar om att regnet skulle komma, att situationen skulle lösa sig. Men regnet kom inte, inte på flera veckor vilket medförde att situationen blev värre och värre med det faktum att åkern inte levererade tillräckligt med foder. Frustrationen växte och lantbrukarna insåg att de nog behövde agera. Det var för många svårt att veta hur och när de skulle agera.

En känsla jag fick under samtalen med lantbrukarna var att det fanns en viss rädsla över torkan som inträffat. Maria berättar att *"Det var torrt i fjol med. Tänk om det händer igen, vad gör vi då? Det klarar vi inte"*. En oro över framtiden och om det skulle hända igen. För många var foderlager och hjälpsamma kollegor räddningen i år. *"Ett år av förlust är jobbigt men det klarar man, det måste man"* fortsätter Maria. Problemet nu är att lagren är tomma och om det skulle hända igen skulle situationen troligtvis bli värre. Att ha drabbats av torkan medförde att lantbrukarna känner oro för framtiden och att det skulle hända igen, hur skulle de klara sig då? Och tänk om det redan kom nästkommande säsong? Ullberg och Becker (2016) menar att stress ökar om katastrofen orsakats av naturliga skäl, som väder på grund utav att man inte vet om eller när det kan hända igen.

Fler värmeböljor och extremväder förväntas öka i framtiden (SMHI, 2018) vilket förklarar lantbrukarnas oros känslor för framtiden efter årets värme och torka.

Oron som lantbrukarna beskrev kunde ibland ta sig uttryck i någon form av irritation. Efter flera veckor av utebliven nederbörd, när situationen började kännas mycket allvarlig kunde irritation rikta sig mot politiker för att de inte agerade tillräckligt snabbt och inte gav tillräckligt med hjälp i samband med torkan. Flera lantbrukare anser att både myndigheter och politiker kunde gjort mer för att ge stöd åt lantbrukarna, genom att lätta på byråkratin, de nämner då stöd och undantag från regler. Ett återkommande problem som lantbrukarna nämner, är att de inte fått stödutfodra på betesmark med särskilda värden. Eftersom djuren måste gå på bete undersommaren har utevistelsen blivit problematiskt, då det inte fanns något för djuren att beta. De har helt enkelt inte haft tillräckligt med bete i relation till djur när tillväxten avtog dramatiskt. En del har löst detta genom att stödutfodra men eftersom det inte är tillåtet på alla marker har en del haft svårt att klara utfodringen av djuren på bete.

Kroppsliga tecken

Jakob möter mig på gårdsplan, han har precis lagt in ved i pannan. Det är en kall förmiddag, ljudet från snön som knastrar under fötterna, solen gassar och luften är frisk. Vi småpratar på vägen in till huset där Lena ligger och vilar på sofflocket. För hennes del har det varit en tidig morgon, mjölkroboten slog larm under natten så hon fick gå ut tidigt och jobba. Nu väntar hon på att en kviga ska kalva och det är osäkert på om hon kan vara med på hela samtalet. Hon serverar rykande färskt kaffe som vi äter tillsammans med bullar som jag tagit med. Både Lena och Jakob har lätt för att prata och har nära till skratt. Vi sitter och småpratar om gården, sommaren och hur det är att bedriva ett lantbruk.

Under genomförda intervjuer har det blivit tydligt att det finns en utbredd trötthet från den intensiva, varma, påfrestande och utdragna sommaren. Lantbrukarna har bland annat känt av kroppsliga tecken med sömnsvårigheter och att kroppsarbetet blivit tyngre. Mycket av den vakna tiden under sommaren gick gått åt till att försöka lösa problem, att hela

tiden "släcka bränder". För en del har det inte funnits någon tid för återhämtning under höst och vinter och snart är det dags för en ny odlingssäsong. Lena berättar att de hela tiden ligger lite efter och att det känns jobbigt. De arbetar ständigt. De har fått mer hjälp utifrån under året men det är inte tillräckligt. Det hänger i luften under samtalen, en trötthet, orken och energin till jordbruket finns inte. Samtidigt som torkan inträffade var tyvärr Jakob sjukskriven och kunde inte utföra alla arbeten hemma, vilket satte extra mycket press på Lena. Samtidigt som tröttheten och orkeslösheten fanns där under hela samtalen fanns även viljan att få verksamheten att fungera och som Lena själv beskriver de med " *få verksamheten att flyta på*". Det finns några planer på förändring på gården inom de närmsta månaderna som ska genomföras för att underlätta för familjen, både ekonomiskt men även arbetsmässigt.

Barnen under sommaren

Några av lantbrukarna jag intervjuat har barn, mellan 5-25 år gamla, en del är med och jobbar i jordbruket, andra inte. Under sommaren upplevde en del av lantbrukarna att deras barn blev hängiga och nedstämda. Thomas barn, Alfred 12 år gammal frågade bland annat om hur familjen skulle klara sig. Thomas berättar att det kändes i hela kroppen, att ens barn blir oroliga och inte tror att vi skulle klara oss. Karin, Thomas fru fortsätter berätta att hon trodde barnen känt av deras egen oro och stress och att det lagts över på barnen, omedvetet, men hon berättar att de inte reflekterat över hur deras samtal påverkat barnen negativt. Samtalsämnet under sommaren var ju ofta torkan, problem och problemlösning. Alltid när det fanns tid att prata, spelade ingen roll om de var vid köksbordet vid frukost, i bilen eller under kvällsdoppet i sjön. Men efter att de uppmärksammat deras barns nedstämdhet hade de försökt att dämpa barnens oro genom att helt enkelt inte tala om torkan i deras närvaro. Detta är något som Ullberg & Becker (2016) beskriver med att en allvarlig händelse exempelvis torka som inneburit stora konsekvenser för lantbruksfamiljer kan ge påverkan på hela familjen, inte bara föräldrarna som arbetar på gården. Deras yrke smälter ofta ihop med deras privatliv och många har svårt att se skillnaden. Av den anledningen är det viktigt att föräldrarna finns som stöd till sina barn.

Träden började skifta i orangefärg redan under sommaren, det gröna var på väg in i träden igen, vila och hämta ny kraft inför nästa växtsäsong.

Löven från träden började falla tidigt och även fast tröskorna var tidigt ute kändes det som höst i naturen. Lättnaden och lyckokänslan som befann sig hos lantbrukarna i augusti när regnet äntligen kom är svår att beskriva. Deras blick förändras från orolig och fundersam till lättnad, glädje och med en viss framtidstro. Sofia visade en video på när hon dansade, hoppade i regnpölen av lycka när regnet kom.

Sammanfattningsvis kan man säga att sommarens torka och värme har frambringat en hel del känslor. Upplevelser och minnen från sommaren ger sig till känna i form av oro, stress, frustration och rädsla, samtidigt som den skapar glädje över människorna i ens omgivning.

En upplevt kris eller inte

Från resultatet finner jag vissa skillnader hos mina informanter i upplevelsen av sommarens torka. Nauckhoff (1992) menar att en upplevelse kan ta sig olika uttryck hos olika människor. För en del har torkan varit en kris, för andra inte. För en del har den varit mer arbetskrävande och stressig men det har inte varit en kris. För de lantbrukarna hade det "normala" infunnit sig igen medan andra fortfarande var kvar i följderna av torkan. Hos dem såg situationen annorlunda ut och man skulle kunna säga att det finns tecken på en kris. Vad som påverkar är svårt att säga, men det finns vissa faktorer som de uppfattar har påverkat deras upplevelse.

En av lantbrukarna beskrev att de redan innan sommarens torka hade befunnit sig i en ekonomisk svår situation. De hade nyligen investerat i en ombyggnation av en gammal ladugård som krävt mycket likviditet och medfört att deras likvidamedel var begränsade. När sommaren sedan kom och krävde ytterligare både tid och likviditet blev ekonomin ansträngd. Vid mitt besök visste de fortfarande inte hur de skulle klara sig med varken foder till djuren eller likviditet till fakturorna. Att inte veta hur fakturorna skall betalas eller om fodret räcker påverkar deras upplevelse av sommaren och deras sätt att berätta om sommaren. De visade även tydligare tecken på trötthet, stress och utmattning än resterande lantbrukare i denna studie.

Hur stabil situationen såg ut innan torkan uppfattas därför ha påverkat deras upplevelse, både ekonomiskt och resursmässigt under sommaren. En av lantbrukarna som tidigt tog tag i problemen och la alla resurser som fanns på att lösa problemen, minskade sin negativa upplevelse av torkan. De arbetade på ett aktivt sätt redan från början för att hitta alternativa lösningar. De sökte ofta hjälp, stöd och råd från andra lantbrukare som också befann sig i samma situation och kunde tillsammans hitta lösningar och kunde arbeta tillsammans. Detta har flera likheter med vad Lazarus och Folkman (1984) beskriver som den probleminriktade "copingstrategin". Där lantbrukarna har ett tydligt och planerat arbetssätt, de prioriterade vad de ansåg vara viktigast och vad som ansågs vara det bästa alternativet för att hjälpa dem ur situationen. Fatta snabba beslut och tro på beslutet, inte börja vela, för ibland finns det bara en chans. Ofta kunde dessa lantbrukare relatera till andra, tidigare händelser eller problem som uppstått i jordbruket och tog lärdom från tidigare misstag. För en utav företagen som intervjuats är det tydligt att det funnits tid för återhämtning och deras liv upplevdes ha återgått till det mer normala efter sommaren. Ullberg & Becker (2016) beskriver hur upplevelsen av katastrofen är individuell och hur människor bearbetar händelsen olika. Det är detta som kan ha påverkat lantbrukarna och gjort att de upplever situationen olika, såhär ett halvt år efter.

På en utav gårdarna som jag besökte uppfattade jag att torkan medfört att de fått så mycket att göra att de inte funnits tid till återhämtning. Både under sommaren men även under hösten och vintern hade familjen haft mycket att göra. Under sommaren var det främst sökandet efter foder som var mer arbetskrävande, och under hösten och vintern var det saker som inte hunnits med under sommaren som behövde göras samtidigt som de behövde arbeta ute för att försöka kompensera för den ekonomiska förlusten. Det var som att familjen varit inuti en bubbla under sommaren, där de inte riktigt visste hur de skulle hantera situationen. De levde lite mer på hoppet, att situationen skulle lösa sig. Men för varje dag som gick, försvann lite av det där hoppet, och de ingen tydlig plan på hur de skulle hantera situationen.

Detta företag visar mer på en emotionellt inriktad "copingstrategi", där den stressiga situationen medfört känslor som gjort dem passiva, de var tvungna att ta sig igenom situationen men lantbrukarna visste inte hur de skulle agera (Lazarus & Folkman, 1984). Det var en speciell känsla under

denna intervju, svår att sätta fingret på, men en känsla av nedstämdhet och utmattning. En förklaring till deras reaktioner, kan vara utmattning efter en intensiv arbetsperiod. Det kan handla om trötthet efter att ha upplevt så pass mycket stress, oro och hårt fysiskt arbete och ett behov av återhämtning, som människorna signalerar.

Materiella förutsättningar på gårdarna upplevs även ha påverkat deras möjligheter att hantera torkan. De gårdar som haft egna maskiner till att skörda vall, uppfattas ha klarat sig bättre, kanske av den anledningen att det kostar mycket att leja in en maskinstation när det inte är så mycket gräs på åkern. Företagen har varit varierande i storlek, allt från två personer till flera anställda. I de företag med flera anställda, eller familjer med barn och släktingar som gjort att flera kan hjälpas åt, har också ökat deras möjlighet att hantera torkan.

Vid köksbordet hemma hos Lars och Fredrik är stämningen något spänd. Under tiden som Fredrik sätter på kaffe pratar jag med fadern, Lars. De två tillsammans driver gården och sedan fem år tillbaka är det Fredrik som bär huvudansvaret av driften. Lars är pratsam, rättfram och något burdus medan Fredrik är lugn och aningen tystare, men flikar in med små skämt emellanåt. Lars berättar att han varit orolig över sonen under sommaren. *"Fredrik gjorde ingenting först, han bara gick bara runt här på gården medan andra bönder letade foder. Det var oroväckande och detta är första riktiga motgången för honom"*. Fredrik berättar att han inte orkat. Värmen och hela situationen när alla letade foder var jobbig och han visste inte vad han skulle göra. Det var som att värmen slagit ut orken för Fredrik. Han trodde hela tiden att situationen skulle lösa sig och att regnet skulle komma. Men regnet kom inte. Det var inte förrän Fredrik satte skärbordet i grödan och började skörda säden som han insåg allvaret, och att han skulle få problem med både foder och halm. Han berättade att spannmålen växt dåligt, stråna var korta och genererade varken spannmål eller halm. Det är viktigt för honom att få in både bra med spannmål och halm.

Även i denna berättelse finns likheter med den emotionella "coping strategin" (Lazarus & Folkman, 1984). Där Fredrik på något sätt försökt att koppla bort det som händer i hans omgivning och när han sen inser problemen är svåra att hantera. Även när Lars beskriver hur Fredrik gick runt och inte gjorde något stämmer in på den emotionella strategin.

Detta visar på skillnader mellan gårdarna och lantbrukarnas resurser samt förutsättningar att hantera torkan och stressen som uppkom av konsekvenserna. En del hade ett väl strukturerat arbetssätt som var direkt riktat på att klara av torkan, vilket liknar problemfokuserad "coping". Andra hade det istället svårt att ta tag i problemen och påverkades möjligen mer känslomässigt av torkan som medförde att de inte kunde ta tag i problemen, vilket mer känns igen som det emotionellt fokuserade "coping" (Lazarus & Folkman, 1984). Lennqvist (2002) beskriver att våra känslor till stor del påverkar vilken strategi som används och att det skiljer sig mellan individer beroende på personlighet och hur individen uppfattar situationen. Detta är något som känns igen från resultatet, både hur lantbrukarna uppfattade konsekvenserna av torkan men också när, tidsmässigt, som de upplevde att det var en kris. Även det sociala stödet från vänner och familj kan hjälpa individen att bekämpa stressfaktorer, vilket många av lantbrukarna upplevt. Många menar att de inte tagit sig igenom sommarens extrem väder om de inte hade varit för deras familj och stöd från vänner.

Sårbarhet

Flera av lantbrukarna konstaterade att de fått nya insikter om sig själva och sin familj under torkan, främst insikt om hur mycket de klarar av. Även om lantbrukarna gärna velat vara utan torkan så har de uppmärksammats en hel del erfarenheter från torkan som på något sätt gett mening till livet och torkan. Min uppfattning är att under torkan när påfrestningarna var som störst blev de medvetna om familjens begränsningar och vad jag har kopplat till begreppet *sårbarhet*. De har under sommaren frågade sig själva hur mycket mer de skulle klara av. Livet kändes skört och de fick insikt om hur fort livet kunde förändras. För många av mina informanter innebar sommaren merarbete och många var efter sommaren utmattade. Sommarens torka har lett fram till insikter om att ta tillvara på det man har och försöka njuta mer av livet. Upplevelsen av torkan gav efter sommaren en känsla av tacksamhet för livet och hur viktigt det är att ta hand om varandra, både djur, natur och familj. För en del av lantbrukarna kommer konsekvenserna av torkan att finnas med under långt tid, både vad det gäller utmattning, stress, oro och ekonomisk svårigheter (Ullberg & Becker, 2016). Sommarens väder har gett till följd att vissa företag har hamnat i katastroflägen med personliga tragedier när de inte vet hur de ska hantera oförutsägbara händelser.

Fler av de intervjuade jämförde sin egen situation med andra som de tycker hade det värre. Karin berättar att hon varit mycket orolig över grannar i området och undrat hur de skulle klara sig och att de försökt att hjälpa dem så gott de kunnat. Detta kan vara ett sätt för lantbrukarna att få perspektiv på vad som hänt och göra det mer greppbart. Det kan också ge stöd och hjälp att se på torkan ur ett bredare perspektiv.

”Vi behöver vara uppmärksamma. Vi riskerar att se fler kollegor gå omkull av sommarens torka, och vi måste våga fråga varandra om hur vi mår”.

Bland en del andra intervjuer noterades istället att den stress och oro som upplevdes under sommaren, över den förlorade skörden, hade bleknat något och att det istället var räkningarna som skulle betalas och framtidsutsikter som skapade oro. Det finns dock en stark optimism bland lantbrukarna. När de kortsiktiga konsekvenserna har hanterats, finns det en stark vilja att investera och utveckla företagen. Tre av de intervjuade företagarna har lagt sommarens negativa konsekvenser bakom sig och har istället börjat planera inför lantbrukets nya investeringar, med bland annat bevattningssystem, damm och gårdsbutik.

5 Åtgärder

Lantbrukarna har bland annat drabbats av skördeförluster, dåligt med vattentillförsel, sämre djurhälsa, och i detta kapitel beskrivs olika åtgärder som lantbrukarna vidtagit för att klara av följderna av torkan. Jag har tittat närmare på om det finns några skillnader i deras sätt att hantera situationen och vad som kan ha påverkat deras sätt att hantera sommarens värme och torka.

Brist på grovfoder och betesmark

Gräset på åkern växte sämre med små, tunna, gula strån som istället tog över arealerna när regnet lyste med sin frånvaro. Lantbrukarna förklarade att det största kortsiktiga problemet med sommarens torka var att de inte fick ihop tillräckligt med grovfoder, växtligheten avtog drastiskt. Första skörden gav ungefär hälften av vad de normalt brukar få ihop. Det blev som en "ögonöppnare" för lantbrukarna när de insåg att det skulle bli besvärligt att få in tillräckligt med grovfoder på egen areal. Hemma vid köksborden började lantbrukarna diskuteras olika alternativ för att täcka återstående behov av grovfoder.

Temperaturmätaren på bilen visar -19 grader och jag är på väg i bilen till Lena och Jakob en solig och kristallklar vinterdag i februari. Jag åker genom ett böljande landskap, väljer småvägarna före landsvägarna. Det är vackert, öppet och jag får en känsla av tacksamhet och euforisk känsla över att få leva i detta fantastiska land. Jag möter inte speciellt många bilar under min bilresa däremot är det flera som är ute och plogar bort snön som fallit under natten. Vägarna blir mindre och mindre, till slut kommer jag fram till gården som ligger beläget uppe på en kulle, granne med en

annan mjölkgård. På gårdsplanen står ensilagebalar pryddigt staplade. Jag tänker för mig själv att det har krävts hårt arbete för att få in så många balar ett tork år som detta.

Vid köksbordet berättar Lena och Jakob att det första som de gjorde var att försöka få tag på mer mark hos grannar och kollegor. De var inte ensamma i bygden om att leta mark och det var mycket tidskrävande att försöka få tag på ny mark. Efter mycket letande och ett facebook inlägg som nådde flera hundra människor var det en granne i området som hörde av sig och hade lite oanvänd mark som de fick lov att skörda. När de hade börjat skörda marken var torkan ett hett ämne på nyheterna och media. Ytterligare en granne kom och erbjöd mark och de fick ihop en del foder som täckte lite av deras förlorade behov. Deras beten växte knapphändigt och en förutsättning i deras produktion är att djuren ska gå ute och beta under sommaren. De försökte förlänga betessäsongen genom strippbete eller "mob grazing", vilket är ett tillvägagångssätt som innebär att mycket djur betar på liten yta under kort tid, max 24h för att sedan utöka området, ett alternativ för att maximalt utnyttja betesmarken (Leach et al. 2014). Behovet av grovfoder var akut, en åtgärd som flera av lantbrukarna vidtog var att skörda en del spannmål som helsäd. Spannmålen som vanligtvis tröskas och ger lantbrukarna intäkt och halm fick istället gå som foder till djuren.

Ett problem som uppstod var att nyanlagda och gamla vallar tog stryk av värmen och stora delar av vallarna gick förlorade. Produktionen av bra grovfoder är en grundförutsättning för bra ekonomi i lantbrukarnas mjölkproduktion. Ett bra grovfoder minskar behovet av kraftfoder som annars ofta är en stor utgift för lantbrukarna. Att anlägga en ny vall är kostsamt och målet är att vallarna ska klara 3-4 år innan de behöver bryta vallen igen. Efter sommarens torka var det flera av lantbrukarna som sått in nytt vallfrö på hösten för att hjälpa vallarna inför kommande säsong, utan att behöva lägga om.

När jag åker igenom landskapet till mina informanter möts jag av ett varierat jordbrukslandskap med öppna fält, dalgångar, beteshagar, skogspartier och igenvuxen åkermark. Under en kris som denna, med brist

på bete och foder, slår det mig en undran varför inte mer av marken utnyttjas av betesdjur. Om man tänker tillbaka på hur det var förr har det blivit mer igenvuxet och vi skulle kunna stängsla in mer mark åt betesdjur.

I samtliga kommuner som informanterna i denna studie är bosatta i, har markägare och kommun upplåtit mark till jordbrukare som velat skörda foder till djuren detta år. Detta uppskattades av många lantbrukare, och för många har det varit räddningen för att få ihop tillräckligt med foder. Däremot är det inte så många av mina informanter som utnyttjat denna möjlighet eftersom de upplevt att de inneburit för stora risker. Sofia och hennes man har under sommaren resonerat kring vilket alternativ som är bäst för dem, både arbetsmässigt och ekonomiskt (Lazarus & Folkman, 1984). De ansåg att skörda foder långt ifrån gården var för kostsamt, arbetskrävande och för riskfyllt. På andras marker har de inte samma koll, t.ex. om det ligger en aluminiumburk som kommer in i krossen, strimlas sönder till massvis av skärvor kan leder till stora konsekvenser. Å andra sidan har hon utnyttjat mer betesmark i området. Sofia berättar att *"Antalet djurbönder har minskat i området, jag tycker det är tråkigt, vi behöver fler kor men ett år som detta har jag varit glad för det har gett mig mer betesmark"*.

I framtiden kommer Sofia att försöka få tag på mer betesmark. De vill säkra upp och odla lite mer grovfoder än tidigare för att inte ligga på minimumgräns, de vill även ha tillgång på lite mer betesmark och tittar på nya betesfallor som de kan använda som ligger nära gården. Sofia och hennes man tog ett beslut om att sluta jaga foder och istället slakta ut några fler kor för att minska foderåtgången. Detta visade sig dock vara svårt eftersom slaktköerna blivit långa och det dröjde lång tid innan djurtransporten hämtade djuren.

På väg till Annas gård som ligger belägen något längre ifrån stadsområden än de andra gårdarna åker jag igenom ett område med mycket skog och igenvuxna beten. Anna berättar om hur det varit under hennes fars tid som lantbrukare och hur han sett jordbrukare lägga ner och landskapet växa igen. Det är inte lika många som väljer att vara bönder längre och Anna pekar på att det ställs höga krav på gårdarna om rationalisering med fler

djurenheter för att få lönsamhet och att det är svårt att få ihop med ekonomi och ett privatliv med familj. För hennes del har det inte varit svårt att få tag på mer betesmark och mark att skörda, utan arealerna har funnits att tillgå. Däremot innebar det mer jobb med stängsling och att åka med vatten dagligen till olika betesfållor. Ett annat problem som Anna nämner, som hon tror blivit en effekt av sommarens värme, har varit att hennes djur haft svårt att gå in i brunst och bli dräktiga. Det har lett till att hon haft svårt att få jämna kalvningar under året, och att en del kor inte har blivit dräktiga, vilket inte är optimalt ett år som detta eftersom djuren kostar mycket pengar varje dag på gården.

Det är tydligt att lantbrukarna har ett aktivt sätt att angripa de uppkomna problemen, en problemfokuserad "copingstrategi", antingen genom att själva arbeta eller genom att ta in hjälp från annat håll. Dessa åtgärder och anpassningar som lantbrukarna genomfört har ofta lett till ökade produktionskostnader. Det har framförallt varit mer arbetskrävande och mycket har handlat om kortsiktiga lösningar för att lösa akuta problem. Detta tillsammans med sämre tillväxt och mjölkproduktion har lett till lägre intäkter och högre kostnader för lantbrukarna.

Vattenbrist

Låga nederbördsmängder under året påverkar vår natur och miljö, låga grundvattennivåer blev en effekt av lite nederbörd under långtid och som ledde till risk för vattenbrist.

Lövträden intill grusvägen på väg upp till gården hade under sommaren färgats i gula nyanser tidigt på säsongen. Sofia berättar att *"Det är så naturen arbetar för att klara av torkan, färre blad desto mindre vatten behövs för trädet"*.

Vattenförsörjningen var varit ett viktigt och omdiskuterat ämne för mina lantbrukare under sommaren. Vatten är nödvändigt i deras produktion,

både för mjölken och djurens hälsa. Dagligen gör de åt med flera hundra liter vatten, både som dricksvatten till djuren och till att kyla mjölk tanken.

Det är kyligt i vinden, snön ligger fortfarande i diket och det är en solig förmiddag i mars när jag rullar in på Thomas gård. Det talas om jordbrukets lågsäsong, men bonden Thomas fick trixa in min intervju mellan mjölkning och klövverning och under frukosten. Jag kliver in i köket och möts av en härlig doft av nybryggt kaffe. Det är ett sådant härligt, stort "bondkök" med stort handgjort köksbord som rymmer många människor, styckningsschema på väggen och rustika kaffekoppar. Det visade sig att vi hade mycket gemensamt och tiden gick väldigt fort. Thomas och hans fru Karin sprider mycket glädje och positiv energi. Även fast de upplevt sommaren som ansträngd med mycket jobb och påfrestningar för familjen sprider de stark framtidstro och entusiasm.

Med över 100 mjölk kor på gården, en osäker vattentillförsel med en vattenbrunn som redan sinat året innan och en nederbördsfattig vår fick Thomas att bli orolig. Vattenkvalitén och flöde är två viktiga förutsättningar i deras mjölkproduktion. Mjök består till nästan 90 % av vatten, därför har kons vattenintag en avgörande effekt på mjölkproduktionen. Både mjölkroboten och djuren kräver stora mängder av vatten vilket skulle göra att vattenbrist leder till stor orosfaktor. Thomas använde sig av en rörspets när han fördjupade en grävd brunn för att öka vattennivån. Med små medel har de även försökt att minska vattenåtgången genom att byta ut stora vattenkär till fler mindre för att lättare kunna behålla bra vattenkvalité åt djuren. De har dessutom försökt att tvätta stallarna mindre ofta och använt andra preparat för att döda bakterier.

Små och stora åtgärder eller investeringar har diskuterats inför framtiden. En av lantbrukare har ställt 1000-liters plasttankar under stuprännor för att lättare kunna samla upp vatten. En annan lantbrukare har börjat undersöka om det går att ta vatten från en oanvänd brun. På Sofias gård har de börjat fundera på att bygga en vattenreservoar på gården för att lösa vattenbristen vid en eventuell torka igen.

Personliga egenskaper

Lantbrukarnas sätt att se på sommarens torka och utmaningar i jordbruket har påverkat deras agerande. Erfarenheter från tidigare kriser eller likartade situationer som lett till lägre skördenivåer, har skapat lärande och gjort att de som tidigare hanterat svåra situationer varit bättre förberedda, främst genom att ge agerade tidigt. Lennquist (2002) menar att hur hotet uppfattas och hur människan tidigare i livet lärt sig att hantera ett hot påverkar hur hen hanterar situationen. Under samtalen uppgavs flera goda exempel på lärdomar från tidigare utmaningar som lantbrukarna haft nytta av vid sommarens torka. Bland annat varifrån de kan få tag på vatten, hur viktigt det är med lager av foder och ekonomiska medel. Samtliga poängterar även sammanhållningen och att de i framtiden tror på en mer samordnad maskinverksamhet. De som agerade tidigt på sommaren med exempelvis att säkra avtal, inköp av foder, samarbeten med mera har haft nytta av det under hela perioden. Det visar att både erfarenheter och en strategisk plan för verksamheten spelar roll.

Thomas gård är en av de som uppfattas ha klarat sig bäst under sommarens extrem väder. De har sedan några år tillbaka genomfört en del förändringar för att bättre klara av situationen av försommartorka, som för deras del är vanligt förekommande. De har bland annat bytt ut vallfröblandningarna mot frön som lämpar sig bättre vid torka, exempelvis har de mer lusern än tidigare. Thomas har mycket kunskap inom ämnet, även flera års erfarenhet men också stor insikt i hur andra länder arbetar med torka. Torka är ett vanligt fenomen i andra länder och vi behöver deras kunskap och erfarenheter för att skapa bättre förutsättningar för oss i Sverige, poängterar han; *"om torka, skulle bli ett mer utbrett problem"*. Problemet detta år var att ingen var förberedd, och en del hade det svårt att veta hur man skulle agera. Han poängterar också att framtidsutsikterna är osäkra, och att det gäller att inte göra för stora förändringar och investeringar eftersom vi inget vet om hur vädret blir i framtiden, eller nästa år. Då kanske det istället är mer nederbörd som är problemet.

Thomas blickar framåt för att se nya alternativ och har i samband med årets torka börjat fundera på bevattningssystem, eftersom de ofta utsätts för försommartorka och att vatten är en viktig förutsättning för växtligheten. Det är en stor investering men utebliven skörd kostar också menar han. I dessa regioner har det tidigare inte varit vanligt med

bevattningsystem men han ser att det är fler och fler som börjar titta åt de alternativen. Man vet inte hur framtiden kommer se ut och han vill inte göra några stora åtgärder men kommer hålla utkik på möjligheterna. Han har även börjat titta på vilka möjligheter det finns att ta vatten från Mälaren.

Jordbruket står inför nya utmaningar och nyckeln till framgång visar en studie (Andersson, 2017) är lantbrukarnas förmåga att anpassa sig efter rådande förhållanden. På en utav intervjuerna poängterades just detta att lantbrukare måste bli mer anpassningsbara för att klara av liknande situationer och kriser i framtiden. Att agera snabbt var också något som kom upp under intervjuerna och fick mig att fundera kring varför lantbrukarna inte kände av torkan samtidigt. För en del inträffade torkan redan i maj, medan en annan uppfattade torkan mycket senare i juni/juli.

Ekonomiska konsekvenser

"Som lantbrukare har vi accepterat att alltid leva med kniven mot strupen när det kommer till ekonomin, så har det alltid varit" Sofia, lantbrukare i Uppland.

Torkan 2018 har kostat mångmiljonbelopp för den enskilda lantbrukaren och totalt har det uppskattningsvis kostat mellan 6-9 miljarder kronor (Jordbruksverket, 2019:13). Under samtalen uttryckte flera lantbrukare att de drabbats hårt ekonomiskt och att fanns en viss oro över de ekonomiska konsekvenserna. *"Vi har förlorat mycket pengar som är svåra att hämta hem på annat håll"* berättar Hanna. Torkan var mycket kostsam och har försämrat lönsamheten under året. De främsta anledningarna till ökade kostnader var på grund av att grovfodret blev dyrare, mer körning och större dieselförbrukning samt sämre mjölk- och spannmålsavkastning som gav mindre inkomst än normalt. Hanna och Karl köpte i början utav sommaren grovfoder från en släkting vars gård är belägen längre norr ut. Det var ett kostsamt inköp men också räddningen för deras del.

Under mina intervjuer har jag sett fakturor och påminnelsebrev liggandes i köken. Flera har haft svårt att betala fakturor i tid och känner stress över att inte ha tillräckligt med likviditet inför kommande odlingsäsong och de inköp som krävs av till exempel utsäde, gödning och drivmedel. Även om

syftet i denna studie inte har varit att undersöka de ekonomiska konsekvenserna av torkan har det varit ofrånkomligt att snudda vid ämnet. Många upplever stark oro av att förlorat så mycket pengar och för många är det smärtsamt att tänka på.

För att underlätta den ekonomiska situationen på kort sikt har lantbrukarna tittat på olika möjligheter att minska på kostnaderna eller få in mer likviditet. En lantbrukare har försökt att minska konstanterna genom att minska djurantalet och på så sätt minska kostnaderna för foder och halm. Två andra företag har istället försökt att få in ekonomiska medel från andra verksamheter än jordbruket. Den ena har kört snö under vintern och den andra har börjat på ett snickeriföretag.

En möjlig anledning till att torkan fått stora konsekvenser för den enskilda lantbrukaren kan bero på de små vinstmarginalerna. I och med att jordbruket utvecklats till mer rationella jordbruk med färre och större företag med en mer ensidig produktions inriktning har dessa en större sårbarhet. Det finns inga marginaler att hantera kriser. I och med större och färre företag som gjort stora investeringar med höga amorteringar, som vill dra nytta av stordriftsfördelar, måste produktionen alltid ligga på maxkapacitet. Tillsammans med höga räntor krävs ett starkt kassaflöde hela tiden. Förr i tiden, när det blev kris, blev följderna ibland svält. Men nu, i och med den globala marknaden, når inte krisen lika fort till befolkningen. Istället för att det blir tomt i livsmedelsbutikerna köper vi in livsmedel från andra länder. Detta kan den svenska lantbrukaren känna en viss frustration över; att inte befolkningen känner samma värde för deras produkter som lantbrukarna själva.

Medvetenheten om klimatförändringarna har ökat och lantbrukarna förbereder sig för att vara bättre rustade inför kommande extremväder. Sommaren 2018 ligger i linje med beräkningarna för hur det framtida klimatet i Sverige kan bli (SMHI, 2018). Av den anledningen är det viktigt att jordbruket försöker anpassa sig efter nya förutsättningar. Samtidigt som klimatet förändras har torkan även väckt en debatt om att vi behöver bli självförsörjande på livsmedel, vilket också kräver en del förändringar. För att hålla en hög och säker livsmedelstillgång krävs en stabil och uthållig inhemsk produktion med bredd. Det behövs en hel del beredskap och reserver för att klara av nationella krisår. Detta är även något vi kan se i

tidningar och media den senaste tiden med uppmuntran om att köpa svenskt producerade livsmedel för att skapa förutsättningar för lantbruket och skapa en hållbar livsmedelsförsörjning som är stabil nog att klara av kriser.

Flera av lantbrukarna som intervjuats har jämfört situationen med skördeföruster och pressad situation med andra situationer som till exempel under stormen Gudrun eller när de drabbats av skadeangrepp som lett till skördeföruster. För torkan 2018 tillkom dessutom problemet att även resten av Europa drabbades, vilket ytterligare begränsade deras möjligheter att få fram foder. Om en eller två lantbrukare drabbas av skadeangrepp ett år kan det lösas genom att de köper in från någon annan. Men torkan 2018 drabbade samtliga lantbrukare. Många försökte dock tona ner sin egen situation, och menade på att det fanns grannar och andra gårdar som drabbats mycket hårdare än de själva.

6 Sociala relationer under torkan och positiva erfarenheter

I skymundan av allt det tråkiga och eländiga som torkan fört med sig finns det ljusglimtar. De flesta lantbrukarna ser positivt på framtiden, har dragit många lärdomar från årets torra. Jag använder detta kapitel till att lyfta några av de positiva aspekter som lantbrukarna beskrivit samt beskriva några av de betydelsefulla relationer lantbrukarna haft under torkan.

Samtliga lantbrukare upplever att deras sociala nätverk bestående av familj, vänner, grannar och andra yrkeskollegor har varit väldigt viktiga under den pressad situationen som de upplevde under torkan. Kärnfamiljen uppges vara den absolut mest betydelsefulla. Lantbrukarna medgav att det var en tuff och ansträngd tid och att det fanns tillfällen då de hade ifrågasatt sina yrkesval av den främsta anledningen att det drabbade familjen och framförallt deras barn.

Nära relationer: familj och vänner

På frågan om vad som varit till störst hjälp för att klara påfrestningarna under sommaren var det viktigaste, den egna viljan och de nära relationerna med familj och vänner, samt arbetsglädjen tillsammans med andra lantbrukare. På gårdarna jobbar ofta familjen nära varandra och även fast det ibland kan kännas jobbigt har det under sommaren varit värdefullt att ha familjen så nära. *"Man har aldrig varit ensam och utan familjen hade jag aldrig klarat det"* berättar Sofia.

Familjen har alltid funnits där och man har kunnat stötta varandra. Familjen har haft stor betydelse under sommaren och motivationen till att försätta

kämpa. Flera av lantbrukarna beskriver att de nog inte tagit sig igenom sommaren om de inte haft familjen. De har många gånger känts hopplöst men att få vara med familjen under tiden har varit viktigt. Att spendera mer tid med familj är en emotionell inriktad *coping* strategi där fokus har legat på att förändra upplevelsen (Lazarus & Folkman, 1984).

"Visst, det har funnits en del påfrestningar inom familjen, det har varit jobbigt för alla men vi har också tagit oss igenom det, tillsammans". Karin berättar att det varit jobbigt inom familjen. Värmen och hela situationen gjorde nog att det rann över lite i bingen för alla i familjen. De har bråkat och tjafsat, men hon tror att det beror på rädsla, oro och att man egentligen vill allas väl. Arbetsglädjen har framförallt kommit från de andra lantbrukare som de haft kontakt med under sommaren. Enligt Thomas har de nära relationerna med andra lantbrukare varit avgörande.

Karin berättar också att det varit viktigt att kunna prata med någon utanför familjen. Hon vände sig ofta till någon väninna när hon behövde prata av sig, när det kändes tungt hemma. Man vill ju inte belasta andra med sina eländen, men det har varit skönt att någon funnits där och lyssnat. Även fast utomstående ibland kan ha svårt att sätta sig in i och föreställa sig gårdslivet, om de själva inte är lantbrukare, har det känts skönt att få prata ut och ibland även få komma bort och tänka på något annat. Väl hemma igen har de fått ny energi igen för att orka kämpa vidare. Det tyder på emotionell "coping" och överlag har samtliga informanter beskrivit betydelsen av samhörighet. Deras bemötande från utomstående har på det känslomässiga planet varit väldigt viktigt (jmf Lazarus & Folkman, 1984).

Bättre sammanhållning

Ytterligare en positiv aspekt som informanterna nämner är nya samarbeten bönder emellan. Lantbrukarna uppfattar att sammanhållningen mellan arbetskollegorna har ökat i samband med torkan. Den sociala sammanhållningen i området mellan lantbrukare uppfattas variera men den generella uppfattningen är att sammanhållningen ligger på en relativt hög nivå men att en del lantbrukaren inte riktigt är en del av de sociala nätverken. Under sommaren har de hjälpts åt med att köra, låna maskiner, utbyte av foder och råd. Ett problem har varit att få ihop tillräckligt med

halm, vilket en del har löst genom att byta halm mot stallgödsel mellan animalieproducent och vegetabilieproducent. Även nya arrenden har tillkommit under sommaren som även kommer fortsätta i framtiden. De känner starkare "vi" känsla mellan lantbrukare vilket upplevs som mycket positivt.

Thomas har ett stort kontaktnät av jordbrukskollegor och berättar att de har varit viktiga under sommaren. Att hjälpas åt, praktiskt men också att få stöd och råd av varandra. Det är mycket funderingar som gått genom huvudet och ibland behöver man någon att bolla idéerna med. Många av lantbrukarnas arbetskollegor har varit i samma situation och de kunde hjälpas åt att hålla varandras mod uppe. Att ha kontakt med kollegor och närmare samarbeten har medfört att de inte känner sig lika utlämnade och har varit en stor källa till arbetsglädjen, uppger informanterna. Däremot har inte tid eller energi alltid funnits där för att träffas, även om det känts viktigt. Karin och Thomas bjöd därför in till ett slags "bondemöte" där lantbruksgrannar fick komma över för att äta frukost tillsammans. Det hade blivit fler sådana möten under sommaren där de utbytte kunskap, råd och stöttning med varandra. Karin beskrev hur viktigt det var att uppmärksamma människor i sin omgivning, så att de mådde bra och att man inte skulle vara rädd för att fråga om hjälp. Detta resonemang är något som Ullberg & Becker (2016) tar upp. Att det nära sociala stödet är en viktig faktor vid allvarliga händelser, för de inblandade att ta sig igenom krissituationen. De kan hjälpa till med stöd och hjälp under en svår situation och i vissa fall även mildra den negativa upplevelsen.

Genom bra gemenskap, relationer och sammanhang kan de finna styrka tillsammans (Berntson & Härenstam, 2010). Att kunna få hjälp och ge hjälp bedöms ha stärkt relationerna och gjort lantbrukarna starkare tillsammans. Genom att våga visa sin skörhet för andra, skapas närmare och djupare relationer som hjälper oss själva, med hjälp av varandra. En studie genomförd efter skogsbränderna i Canberra, Australien visar att både emotionellt och praktiskt stöd från familj, vänner och grannar anses ha stor betydelse för ett bra stöd och för att ta sig igenom händelsen (Edward et al. 2010). Även en studie från Kalifornien efter flera skogsbränder rapporterar om minskade risker för psykisk ohälsa för de drabbade, om ett gott socialt stöd funnits både under och efter krisen (Felix & Afifi, 2015).

Tidigare studier tyder på att större händelser som skogsbränder, stormar och tsunamis som involverar stora delar av befolkningen, kan resultera i bättre gemenskap (McCaffrey, Toman, et al. 2013). Både mellan människor som står under gemensamma hot, som mellan lantbrukarna, men också andra gemensamma åtgärder, som grannar emellan, som i detta fall hjälpte till med mark. För många i min studie har uppskattningen av en klapp på axeln, höra att de finns för varandra om de behöver hjälp varit betydelsefull. De flesta av mina informanter har på ett eller annat sätt försökt att hjälpa andra under rådande omständigheter.

Däremot är det inte alla som har blivit en del av detta nya kontaktnät som byggts under sommarens torra. Det finns lantbrukare som inte har samarbetat mer än vanligt. Det finns möjligen flera anledningar, bland annat det geografiska avståndet som för en del gör det svårare att byta tjänster med varandra. En del tycker inte heller det har varit nödvändigt att samarbeta och att samtala med andra utan har klarat sig på bra egen hand. I jämförelse med andra år har samtliga lantbrukare haft svårt att få ihop foder, vilket också har gjort samarbeten svårare eftersom alla varit drabbade.

Rådgivare

Flera av de lantbrukare jag intervjuade har under sommar och höst haft en närmare dialog med sina rådgivare och då framförallt växtodlingsrådgivare. De har tillsammans diskuterat fram olika alternativ och lösningar för att lösa foderbristen. De har fått hjälp med att prova andra metoder, som till exempel ammoniakbehandlad halm och ensilering av helsäd. Att först söka information och stöd från andra källor innan en handling utförs är exempel på de probleminriktade "copingstrategin" (jmf Lazarus & Folkman, 1984). Lantbrukarna har fått råd med alternativa lösningar, väga för och emot samt prioriteringar. Många har uttryckt att de haft svårt att veta hur de ska hantera situationen, att prioritera bort andra aktiviteter har visat på någonting positivt eftersom de blivit mer fokuserade på få saker och fått gjort de sakerna istället för att ha många saker igång samtidigt.

Det har känts tryggt att ha någon att ventilera med samtidigt som rådgivarna har tittat på näringsinnehållet i fodret. Det handlar inte enbart om mängden foder, utan även innehållet, vilket har varit skiftande mellan de olika skördarna. I mjölkproduktion är det högst viktigt med rätt och bra foder till djuren för att djuren skall ha förutsättningar till att producera bra med mjölk. Lantbrukarna poängterar vikten av att rådgivare måste ligga i framkant i utvecklingen för att möta framtidens utmaningar och klimatförändringar. Lantbrukarna menar att deras tillgång till information på nätet är stor, nätet ger snabba svar utifrån bred kunskap världen över. Detta ökar kraven på rådgivarna, som behöver arbeta ännu hårdare för att vara i framkant i utvecklingsfrågorna. De ser även ett behov av att samordna sig och diskutera jordbrukets framtid ur ett helhetsperspektiv, för att bli eniga, arbeta mot samma mål och nå ett bättre resultat. De ser sina praktiska erfarenheter som lika betydelsefulla som rådgivarnas och att använda dessa tillsammans för ett ökat lärande. De ser även ett större behov av att diskutera psykisk stress, och att det behöver tas med i framtida diskussioner och att detta är en viktig aspekt för utveckling.

Lantbrukarna nämner att det inte finns tillräckligt med kunskap om hur den enskilda lantbrukaren ska hantera extrema vädersituationer. De uttrycker att rådgivare i vissa frågor inte har den kunskap som krävs för att möta dagens klimatförändringar. Detta kan vara svårt eftersom torka tidigare inte varit ett vanligt fenomen i Sverige. Däremot om vi ser utanför Sveriges gränser finns det ett flertal länder som hanterar dessa komplexa problem varje dag, där vi säkerligen kan få mer kunskap. Blickar vi mot framtiden, efterfrågar lantbrukarna i denna studie mer stöd på olika sätt från myndigheter, rådgivnings- och branschorganisationer för att underlätta för lantbrukarna under krissituationer eller andra utmaningar. De uppger närmare samarbeten mellan rådgivare, forskare och lantbrukare för att tillsammans utveckla och finna nya lösningar. Under sommaren arrangerades flera möten av Lantbrukarnas Riksförbund, detta är något som lantbrukare uppfattade som positivt. Dels för att de fick möjlighet att prata med lantbrukare i samma situation, nätverka och hitta lantbrukare som kunde hjälpa varandra och sen för de stöd som finns bönder emellan. Däremot poängterades att mötena skulle hållits vid ett tidigare skede. "Ju snabbare vi agerar ju bättre förbereda bli vi på situationen" Thomas.

Konflikter

Ytterligare en annan positiv aspekt som och Anders upplevt under sommaren var att en konflikt som tidigare funnits under flera generationer med närmaste bonden hade mildrats. Anders hade sedan länge accepterat situationen och egentligen inte funderat så mycket mer på det mer än att det är synd att två så närliggande gårdar med liknande produktion inte kan hålla sams. Egentligen är det inte han och grannen som vart osams utan det är något underliggande från den tidigare generationen. I somras tvingades Anders in i en situation där han fick lov att ta kontakt med grannen och fråga om hjälp. Det var först inte helt enkelt för Anders, det kändes obekvämt och jobbigt att gå dit och ta första steget till kontakt efter så många år utan.

Anders beskriver mötet med grannen med *"Det var som att allt lades undan och vi tillsammans arbetade för att lösa situationen, konflikten fanns inte längre där"*.

Det var som att konflikten sopades under mattan och öppnade upp för ny gemenskap och nya samarbeten. Idag är det en helt annan atmosfär mellan gårdarna och de för en diskussion med varandra. Anders tycker det är roligt, inte för att han tror att de kommer börja umgås och arbeta tillsammans men nu kan de i alla fall hälsa på varandra och lösa problem som uppkom av att gårdarna gränsar med varandra.

Relationen till konsument

Sommaren 2018 med värmebölja och torka har för studiens informanter inneburit mer arbete, stress och oro samtidigt som de visar på stark framtidstro med övervägande positiv inställning. De flesta av informanterna kan se flera positiva aspekter från sommarens torka, även fast de poängterar att de inte väger upp mot de negativa, och om de hade fått välja hade de aldrig velat ha upplevt sommaren 2018. Den främsta aspekten som lantbrukarna tog upp var den ökade medvetenheten bland konsumenter och allmänhet för jordbruket och livsmedelsproduktionens villkor och hur sårbart jordbruket kan vara i dagens samhälle. Detta framhölls som en av de mest betydelsefulla effekterna. De lantbrukare som uppfattat ett större intresse för deras produkter har även känt ett starkare stöd för deras produktion av svenska livsmedel från konsumenternas sida. Detta är däremot inte något som alla uppfattar, utan främst de producenter som säljer mjölk, kött och andra av gårdens produkter på egen hand i gårdsbutik eller genom reko-ringar.

Lantbrukarnas uppfattning om konsumenters ökade intresse för deras produkter visars även i en studie som Land lantbruk (2018) har genomfört, den visar på att den främsta anledningen till varför konsumenter väljer att köpa svenskt är för att stötta bönder efter sommarens extrema torka. Samma studie visar även att efterfrågan på svenska livsmedel har ökat efter sommaren. En studie genomförd av Landshypotek (2018) visar att 9 av 10 konsumenter kan tänka sig betala extra för svenskproducerade livsmedel och att betalningsviljan har ökat hos 4 av 10 konsumenter efter sommarens varma och torra sommar.

Två av de intervjuade lantbrukarna arbetar aktivt med sociala media för att nå ut till konsumenter med mål om att försöka få dem att bättre förstå jordbruket ur ett större perspektiv. De försöker visa deras dagliga arbetsliv, med stängsling, plantering och sten plockning. Under sommaren har de försökt att förmedla hur torkan har påverkat dem för att konsumenterna ska bli medvetna om lantbrukets betydelse i Sverige. Varför kostar egentligen en ensilagebal mer i år än andra år? De försöker revidera den nuvarande synen på kött, kornas klimatpåverkan och försöker beskriva vikten av lokalt producerade livsmedel. På väggen i Sofias fikarum hänger en folder som beskriver fördelarna med svensk mjölk som hon skickar med till sina kunder. Hon berättar att hon upplever att det skett en förändring i samhället; förr var det alltid någon i familjen som hade närmare relation till en bonde och man var närmare jordbruket. Idag är det knappt någon som vet varifrån maten kommer och hon belyser vikten av att detta måste förändras. Även Maria har den uppfattningen att en del konsumenter kommit längre ifrån maten. Hon uppfattar också att sociala media har en stor kraft att förmedla kunskap och önskar att fler försöker nå ut med detta viktiga budskap om att köpa svenskproducerade livsmedel. Hennes uppfattning var att rapporteringen om torkan i media avmattats redan under hösten/vintern och att allmänheten nu uppfattade att eftersom torkan är över så är även problemen över för lantbrukarna.

På Sofias gård var de i gång med att bygga en gårdsbutik när jag kom på besök. Mejeriet och den lilla butiken räckte inte längre till. Flödet av kunder hade ökat efter sommaren och nu hoppas man kunna öka försäljningen än mer på gården. Maria har tagit fram nya produkter som hon säljer till lokala stormarknaden. I samband med torkan har hon nämligen blivit inbjuden till ett möte med LRF och länets Ica butiker med fokus på att öka försäljningen av lokalproducerade produkter. Ica använder slogan "Maxi älskar lokalt".

Olof, Lars och Fredrik är till skillnad från de andra informanterna, skeptiska till att torkan verkligen bidragit med någonting positivt. Fredrik var snabb med att uttrycka att torkan inte inneburit något positivt. Lars och Fredrik som enbart säljer mjölk till Arla har inte märkt av något större intresse av deras produkter. De tycker sommaren var ansträngd, mer arbetskrävande och en ekonomisk förlust som tar flera år att arbeta upp igen. En anledning kan vara att de fortfarande känner att de inte tagit sig ur torkan, att de fortfarande har sina egna problem att ta hand om och inte kan se framtiden. Utan skörd, utan likviditet och dessutom trötta kan det vara svårt

att se något positivt. Jag uppfattade även en viss bitterhet, eller känslan av att bara utlämnad i samhället. Att jordbrukarna är en grupp som bär ett stort ansvar, men under en sådan kris för dem har de känt sig ensamma och med ett i samhälle som inte uppskattar deras produkter eller arbete.

7 Slutord

När jag avslutar min studie från mjölkböndernas berättelser från sommarens torka har en ny växtsäsong börjat. Även den har börjat torr, jorden är inte helt återställd från fjolårets torka, grundvattennivåerna är fortsatt låga och några lantbrukare har akut foderbrist och tvingats skörda första vallskörden, för att ha foder fram till betesläppet. Min nyfikenhet till denna studie väcktes eftersom jag själv drabbats av torkan, och ett intresse för hur andra lantbrukare upplevt och hanterat sommarens konsekvenser. Syftet med studien har varit att undersöka mjölkproducenters erfarenheter och upplevelser av sommarens extremväder, samt titta närmare på olika åtgärder som vidtogs för att klara konsekvenserna som torkan medförde.

För lantbrukaren i denna studie har sommarens torka onekligen medfört upplevelser som haft stor känslomässig inverkan, både under sommaren men också efteråt. Deras minnen präglas av oro, maktlöshet, stress men det ligger också någonting fint där under. En ökad känsla av gemenskap med kollegor och en starkare sammanhållning. Sommarens torka har för lantbrukarna varit någonting som de upplevt för första gången och som de har svårt att jämföra med andra händelser i jordbruket. Kanske av den anledningen att torkan var så ihållande och påverkade samtliga av landets lantbrukare. Torkan har medfört stora förändringar och konsekvenser som de kommer få leva med under långtid framöver. Tiden under sommaren innebar en enorm arbetsbelastning för samtliga lantbrukare. Många har tagit lärdom från sommarens situation med foder och kommer i framtiden försöka ha ett litet lager av foder och reserv av betesfällor.

Intervjuerna visar att lantbrukarna helst inte vill minnas sommaren, utan försöker att förtränga den. För många var det en mycket stressande och arbetsam period som de är glada över att de tagit sig igenom. När jag ber dem berätta, eller när de får se bilder från sommaren, påminns de om torkan och händelserna. Det är framförallt bristen på bete och foder som lantbrukarna kände var det största problemet och som orsakade störst oro. Ovissheten över när regnet skulle komma kändes frustrerande, även om de inte kan påverka vädret. Vi har också sett att torkan fört med sig stora ekonomiska förluster, främst från skördeförluster och dyra inköp av foder och mer körning. Den ekonomiska situationen har känts pressande och svårt att veta hur de ska hantera för att kompensera underskottet. En del känner stark oro över det som de upplevt, och oro över om det ska hända igen medan andra inte har påverkats lika negativt efteråt av händelsen, utan har försökt att gå vidare. Erfarenheterna från torkan är många. På något sätt har de lärt känna sig själva och gården på ett djupare plan och har blivit starkare i rollen som lantbrukare. Frågan om erfarenheter och upplevelser i samband med torkan bli mer relevant i dagens och framtidens klimatiförändringar då vi kan förväntas se fler liknande händelser.

Lantbrukarna har visat på stor anpassningsförmåga som har minskat följderna av torkan. De har under sommaren vidtagit en rad olika åtgärder för att klara av konsekvenserna av torkan och då främst grovfoderbristen. De har bland annat slagit helsäd som foder, fått tag på mer mark att skörda på, minskat djur antalet och utfodrat med mer kraftfoder. En del har fått göra flera åtgärder än andra för att klara av torkan, och arbetsmässigt har de olika handlingsalternativen inneburit olika mycket arbete. Vad och vilka åtgärder som genomfördes hänger mycket ihop med gårdens och företagets förutsättningar, ekonomiskt, resursmässigt och dess geografiska belägenhet. Lantbrukarens personlighet och nätverk har också påverkat hur och när de har hanterat problemen. Det som dock är anmärkningsvärt är att de företag som med tydligt och strukturerat arbete, i ett tidigt skede tog tag i problemen uppfattas ha hanterat problemen bättre och fått en drägligare tillvaro.

En viktig aspekt från berättelserna är de sociala relationerna. Lantbrukarna har upplevt att deras relationer till familj, vänner och andra yrkeskollegor har stärkts jämfört med tidigare och att dessa relationer varit väldigt betydelsefulla under och efter torkan. Sociala relationer har för

lantbrukarna fungerat som ett stöd när de utsattes för stor påfrestning och stress, och det var en styrka att få stöd och hjälp av varandra. Tilliten och samhörigheten till varandra upplevs ha ökat bland en del av lantbrukarna efter sommaren. Lantbrukarna berättar bland annat att de haft närmare kontakt med yrkeskollegor än vanligtvis och att de känt trygghet från varandra i en situation där alla blivit drabbade. Detta är en viktig erfarenhet som har haft stor inverkan på upplevelsen och deras förmåga att ta sig igenom torkan. Att få stöd och råd av varandra gav inte bara arbetsglädje utan också en känsla av samhörighet och att de gjorde detta tillsammans. De lantbruksföretag som samarbetade med andra uppfattas klara torkans konsekvenser bättre än de som på egen hand försökte hantera problemen.

Även om sommaren överlag beskrivs ha frambringat känslor med oro, maktlöshet, frustration har den också medfört några positiva aspekter. Genom media och nyheter har svenska befolkningen fått tagit del av torkans framfart vilket har gjort dem mer medvetna och intresserade av jordbrukets produkter och flera av mina informanter ser ett ökat intresse för deras produkter och speciellt genom direkt försäljning till konsument.

Studiens största lärdom är att lantbrukarna gemensamt skapar förutsättningar för en levande landsbygd. Studien visar hur sårbar den lokalproducerade livsmedelsförsörjningen är, och att lantbrukarna behöver uppmuntran och stöd för att vi gemensamt ska kunna säkra en hållbar produktion. Denna studie kompletterar utvärderingar om de miljömässiga och ekonomiska konsekvenserna av torkan genom att ta utgångspunkt i lantbrukarnas perspektiv. Lantbrukarna har drabbats olika hårt ekonomiskt och det kommer ta flera år för en del att hämta hem den ekonomiskt förlusten.

Litteratur

Allen Allen, M.R., O.P. Dube, W. Solecki, F. Aragón-Durand, W. Cramer, S. Humphreys, M. Kainuma, J. Kala, N. Mahowald, Y. Mulugetta, R. Perez, M. Wairiu, and K. Zickfeld (2018) Framing and Context. In: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. In Press. Tillgänglig:https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/02/SR15_Chapter1_Low_Res.pdf [2019-04-04]

Berger, Roni. (2004). *Immigrant Women Tell Their Stories*. New York – London- Oxford: The Haworth Press.

Berntson, Erik & Härenstam, Annika. (2010). *Mönster av sociala relationer på arbetsplatser i Sverige*. 27-44. Gleenrups, Malmö.

Edwards, B, Gray, M. & Hunter, B. (2014). *The Impact of Drought on Mental Health in Rural and Regional Australia*, *Social Indicators Research*. Online First DOI 10.1007/s11205-014-0638-2

Emanuelsson, Rosmari. (2010). *Stresshantering för lantbrukare – en informationsskrift*. SLU, LTJ- Fakultetsrapport 2010:31. Pp 48. [2014-12-03]. Rapport 2010:23. http://pub.epsilon.slu.se/5159/1/Stresshantering_f%C3%B6r_lantbrukare.pdf_10_Slutvariationen.pdf

Felic, D & Afifi, W.(2015). *The role of social support on mental health*

aftermultiple wildfire disasters. Journal of community psychology.

Gustavsson, Karin. (2014). *Expeditioner i det förflutna. Etnologiska fältarbeten och försvinnande allmogekultur under 1900-talets början*. Nordiska museet. Stockholm.

Herman, Lewis Judith. (1998). *Trauma och tillfrisknande*. Göteborgs psykoterapi institut.

Husserl, Edmund. (1962). *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie: Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. Haag: Martinus Nijhoff. (Original publicerat 1936)

Johannesson Bergh, Kerstin & Öster, Caisa. (2015). *Erfarenheter, reaktioner och samhällets stöd efter skogsbranden i Västmanland 2014 en uppföljning av drabbade*. <http://www.surahammar.se/download/18.459b7a151522855af314aaee/1452498169345/Uppföljning+av+de+drabbade.pdf> Uppsala Universitet: institutionen för neurovetenskap.

Jonsson, Claes & Nilsson, Eva. (2007). *Sex skogsägares upplevelser av stormen Gudrun- en explorativ studie*. <http://lup.lub.lu.se/lup/download?func=downloadFile&recordOid=1320866&fileOid=1320867>. Lunds universitet: Institutionen för psykologi

Jordbruksverket. (2018). http://statistik.sjv.se/PXWeb/pxweb/sv/Jordbruksverkets%20statistikdatabas/Jordbruksverkets%20statistikdatabas__Lantbrukets%20djur__Antal%20foretag%20med%20lantbruksdjur/JO0103G1.px/table/tableViewLayout1/?rid=5c5c8d8d-c635-45df-a788-55cc27688576 [2019-05-07]

Jordbruksverket. (2019). *Långsiktiga effekter av torkan 2018*. Rapport 2019:13. https://www2.jordbruksverket.se/download/18.21625ee16a16bf0cc0eed70/1555396324560/ra19_13.pdf

Jordbruksverket. (2007). *En meter i timmen*. Rapport 2007:16. <http://www.jordbruksverket.se/download/18.1d9bdd9f1155fcd550c800098/Klimat>

Kolstrup Lunner, Christina. (2014). *Lantbrukares psykosociala arbetsvillkor, psykiska hälsa och stress i ett svenskt och internationellt perspektiv-kunskapssammanställning*.

https://pub.epsilon.slu.se/11725/1/lunner_c_141218.pdf. Rapport 2014:28. Alnarp. Sveriges lantbruksuniversitet. Institutionen för Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi.

Land lantbruk. (2018). *Fler väljer svenskt kött – vill stötta svenska bönder*
<https://fransverige.se/aktuellt/fler-valjer-svenskt-kott-vill-stotta-svenska-bonder/>

Lantbrukarnas riksförbund. (2018). *Akut torka innebär brist på bete och grovfoder på flera håll i landet*. <https://www.lrf.se/om-lrf/organisation/branschavdelningar/lrfhast/aktuellt-fran-lrf-hast/akut-torka-innebar-brist-pa-bete-och-grovfoder-pa-flera-hall-i-landet/>

Landshypotek. (2018). *Efter torkan- konsumenter villiga att betala mer för maten*. <https://www.landlantbruk.se/lantbruk/starkt-stod-for-svenskproducerad-mat/>

Larsson, Bo. (1994). *Bondens självbild och natursyn*. Nordiska museets förlag, Stockholm.

Lazarus, Richard S & Folkman, Susan. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer, cop.

Lenquist, Sten. (2002). *Katastrofmedicin*. Stockholm: Liber AB.

McCaffrey, S., Toman, E., Stidham, M., & Shindler, B. (2013). *Social science research related to wildfire management: an overview of recent findings and future research needs*. International Journal of Wildland Fire.

Nauckhoff, Per. (1992). *Katastrofer: Psykiska reaktioner och första hjälp*. Stockholm: Birka.

Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus. (2011). *Etnologiskt fältarbete*. Andra upplagan. Studentlitteratur: Lund.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. Uppl. Lund: Studentlitteratur.

Rummukainen, Markku. (2018). "Torkan kan bero på slumpen". Tillgänglig: <https://www.lantlantbruk.se/lantbruk/torkan-kan-bero-pa-slumpen/> . Land lantbruk.

Ullberg, Susann och Becker, Per. (2016). *Katastrofriskreducering, perspektiv, praktik, potential*. Studentlitteratur Lund.

SMHI. (2018a). *Värmebölja i maj 2018: "Det var ovanligt varmt, till och med exceptionellt"*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/forskning/forskningsnyheter/varmebolja-i-maj-2018-det-var-ovanligt-varmt-till-och-med-exceptionellt-1.136806> [2019-04-28]

SMHI. (2018b). *Året 2018- varmt, soligt och torrt år*. Tillgängligt: <https://www.smhi.se/klimat/2.1199/aret-2018-varmt-soligt-och-torrt-ar-1.142756>[2019-04-28]

SMHI. (2018c). *Sommaren 2018 - Extremt varm och solig*. <https://www.smhi.se/klimat/klimatet-da-och-nu/arets-vader/sommaren-2018-extremt-varm-och-solig-1.138134>

Bilaga 1 Intervjuguide

Intervjuguiden användes under samtliga intervjuer.

Berätta övergripande om gården:

- Generationsgård?
- Gårdens storlek, inriktning?
- Sysselsättning?

Torkan:

- Hur skulle du vilja beskriva torkan 2018?
- Hur har torkan påverkat dig?
- Hur var din personliga upplevelse av torkan?
- Vilka känslor har varit starkast?
- Har torkan förändrat dig som person och i din yrkesroll?
- Vad har varit viktigast för dig under sommaren?

Åtgärder:

- När du såg nedbrända beten och insåg att det skulle bli ont om foder, vad var det första du gjorde?
- Vad var besvärligast under sommaren?
- Vilka lärdomar har du fått av sommaren?

Positiva aspekter:

- När du såhär i efterhand tänker tillbaka på sommaren, ser du att torkan bidragit till något positivt?

